

บทที่ 4

กระบวนการเกิดฝักฝายและการเข้าสู่อำนาจ

บทนำ

จากการศึกษาถึงบทบาทของพรรคประชาธิปัตย์ ในกระบวนการทางการเมืองไทยมาตั้งแต่ต้น ทำให้พบเห็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของพรรคประชาธิปัตย์ คือ การเกิดฝักฝายขึ้นภายในพรรคอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่ในระยะแรกเริ่มที่ก่อตั้งพรรค จนกระทั่งถึงการแตกแยกครั้งสุดท้าย ใน พ.ศ. 2531 ทั้งในระบบการเมืองที่มีความเป็นประชาธิปไตยสูง ระบบการเมืองที่เป็นเผด็จการ และระบบการเมืองที่มีลักษณะกึ่งประชาธิปไตยกึ่งเผด็จการ ไม่ว่าฝักฝายนั้นจะส่งผลกระทบต่อพรรคในด้านใด ทั้งในด้านที่ส่งเสริมให้พรรคเข้มแข็งเติบโต และการบ่อนทำลายความมั่นคงของพรรค

แต่การศึกษาดังกล่าวมาแต่ต้น ผู้วิจัยยังไม่ได้กล่าวถึงผลของระบบการเมือง ในแต่ละช่วงเวลา ว่าจะกระทบต่อฝักฝายที่มีอยู่ การเกิดขึ้นของฝักฝาย รวมทั้งการสิ้นสลายไปของฝักฝายต่าง ๆ อย่างไรบ้าง รวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์ในองค์กรของฝักฝายเอง ที่ทำให้เกิดฝักฝายขึ้นในพรรค ตลอดจนเหตุผลของการคงไว้ซึ่งความสัมพันธ์นั้น อันทำให้ฝักฝายดำรงอยู่ได้ตลอดเวลา ในบทนี้จะเป็นการกล่าวถึงสาเหตุของฝักฝาย ทั้งสองประการนี้โดยละเอียด

อย่างไรก็ตาม การศึกษาที่ผ่านมาก็ได้ชี้ให้เห็นว่า การเกิดฝักฝายขึ้นในพรรคประชาธิปัตย์นั้น ในบางครั้งก็ไม่ได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งใด ๆ แต่ในบางขณะฝักฝายได้กลายเป็นสาเหตุของความขัดแย้งที่รุนแรง หรือในอีกทางหนึ่ง ความขัดแย้งที่รุนแรงได้ทำให้เกิดการรวมตัวเป็นฝักฝายขึ้น และในบางเวลา การเกิดความขัดแย้งขึ้นภายในพรรค ก็ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับฝักฝายแต่อย่างใด ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างฝักฝาย กับความขัดแย้ง ในหลายรูปแบบเช่นนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่าฝักฝายกับความขัดแย้งไม่ใช่สิ่งเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลของฝักฝายก็ไม่ได้หมายความว่าต้องนำไปสู่ความขัดแย้ง และการแตกแยกเสมอไป ความขัดแย้งและการแตกแยกของพรรคอาจจะเนื่องมาจากการที่เกิดฝักฝายขึ้น แต่สาเหตุของความขัดแย้ง และการแตกแยก อาจจะไม่ได้มาจากฝักฝายแต่อย่างใด

ดังนั้น จึงเป็นข้อสังเกตที่น่าสนใจในลักษณะของความสัมพันธ์ดังกล่าวว่า ในเงื่อนไข และ

สภาวะเช่นใดของระบบการเมือง จะทำให้เกิดความล้มพันธ์ในรูปแบบใดขึ้น ทั้งนี้ การพิจารณาข้อสังเกตดังกล่าว จะไม่ได้มุ่งไปเพียงแต่การศึกษาถึงสาเหตุของการเกิดฝักฝ่ายเท่านั้น แต่จะเป็นการพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบ เพื่อทำความเข้าใจในเงื่อนไขต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มที่จะเป็นไปในอนาคต

จากการศึกษาในมิติของความขัดแย้ง รวมทั้งอิทธิพลของโครงสร้างและองค์กรของพรรคประชาธิปัตย์ทำให้เห็นได้ว่า สาเหตุของการเกิดฝักฝ่ายขึ้นภายในพรรคนั้น มีความแตกต่างหลากหลายกันออกไปมากมาย ตั้งแต่ในระยะเริ่มต้นของการก่อตัวของพรรคประชาธิปัตย์ ที่ได้ชี้ให้เห็นถึงการรวมตัวของกลุ่มนายเลียง ไชยกาล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่ม ส.ส. จากภาคอีสาน อันเนื่องมาจากการไม่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกพรรคฝ่ายอื่น ๆ โดยเฉพาะฝ่ายที่มีอำนาจในการบริหารพรรค จนนำไปสู่การแยกตัวออกจากพรรคในที่สุด การรวมตัวของกลุ่ม ส.ส. ของพรรคภายหลังการเลือกตั้งใน พ.ศ.2512 ตามลักษณะของสมาชิก ซึ่งได้อธิบายว่า เกิดจากการมีแนวความคิดที่ไม่สอดคล้องกัน ออกเป็น กลุ่มคนรุ่นเก่าที่มีแนวทางอนุรักษ์นิยม กลุ่มหนุ่มซึ่งมีความคิดก้าวหน้า และกลุ่มเป็นกลางที่มีแนวทางประสมประสาน นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงแนวนโยบายทางการเมืองของพรรคในช่วงเวลาภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ก็ได้ส่งผลให้พรรคประชาธิปัตย์ต้องแตกออกเป็นหลายกลุ่ม และเริ่มมีความรุนแรงของฝักฝ่ายที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ตลอดจนการเกิดฝักฝ่ายขึ้นในช่วงหลัง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของระบอบการเมืองไทยในยุคใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ.2522 เป็นต้นมา

สาเหตุที่แตกต่างหลากหลายนี้ อาจทำให้เห็นว่าการเกิดฝักฝ่ายขึ้นภายในพรรคประชาธิปัตย์จะมีรูปแบบที่ไม่แน่นอน แต่เมื่อได้พิจารณาในภาพรวมของโครงสร้างทั้งระบบแล้ว จะเห็นได้ว่ามีลักษณะร่วมกันของสาเหตุอยู่บางประการ ซึ่งสามารถนำมาอธิบายสาเหตุของฝักฝ่ายในรายละเอียดในแต่ละเหตุการณ์ได้ นั่นคือการพิจารณาในด้านสาเหตุของการเกิดฝักฝ่าย ที่เป็นผลมาจากกระบวนการเมืองในประการแรก และในประการหลัง เป็นการพิจารณาสาเหตุของฝักฝ่ายอันเนื่องมาจากการรวมตัวกันเป็นพรรคประชาธิปัตย์เอง การพิจารณาสาเหตุในภาพรวมทั้งสองประการนี้ประกอบกัน จะสามารถชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจน และครอบคลุมถึงมิติต่าง ๆ ได้ทั้งหมด ดังจะได้อธิบายต่อไปในรายละเอียด

1 สถานะและบทบาทของระบบการเมืองไทยในระบอบกึ่งประชาธิปไตย

ผลของความล้มเหลวของระบบการเมือง ในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ได้นำไปสู่การกำหนดโครงสร้างทางการเมืองขึ้นใหม่ การไม่ประสบผลสำเร็จจากการยึดครองอำนาจทาง

การเมืองอย่างเบ็ดเสร็จของคณะทหาร ในห้วงเวลาก่อนเดือนตุลาคม พ.ศ.2516 และความล้มเหลวของการสถาปนาระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยของประชาชน ในเวลาต่อมา ได้ชี้ให้เห็นถึงความไร้เสถียรภาพของระบบ ที่ไม่ได้มีการจัดวางดุลอำนาจอย่างเหมาะสม ดังนั้นการคลี่คลายทางการเมืองในช่วงเวลาต่อมา ภายหลังจากเข้ายึดอำนาจของคณะทหารในเดือนตุลาคม พ.ศ.2519 จึงต้องมีการกำหนดโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางอำนาจขึ้นใหม่ ให้เกิดการประสมประสานและประนีประนอมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระหว่างกลุ่มพลังอำนาจทางสังคมทั้งสองฝ่าย

การตระหนักในบทบาทของตนเองในฐานะผู้พิทักษ์ ซึ่งเป็นผลให้คณะทหารสามารถอ้างความชอบธรรมได้ ในการเข้าแทรกแซงโดยการปฏิวัติ รัฐประหาร ยึดครองอำนาจทางการเมือง เพื่อมุ่งหวังที่จะรักษาไว้ซึ่งความมั่นคง ทำให้คณะทหารภายหลังเหตุการณ์นองเลือดในเดือนตุลาคม พ.ศ.2519 ต้องมีการปรับตัวเพื่อก้าวเข้าสู่อำนาจทางการเมือง ภายใต้อำนาจสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ บทบาทของทหารในระบบการเมือง จึงไม่ใช่ผู้เผด็จการที่จะเข้าครอบงำอำนาจในทุกส่วนอย่างเบ็ดเสร็จอีกต่อไป หากจะเป็นฝ่ายที่มีบทบาทนำในระบบการเมืองแทนที่ และในการพัฒนาประชาธิปไตย โดยยอมให้กลุ่มพลังอีกฝ่ายหนึ่งสามารถเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองได้

การยอมรับในบทบาทใหม่ของฝ่ายทหาร เป็นผลมาจากการเล็งเห็นถึงความไม่สามารถด้านกระแสเรียกร้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนได้ ดังเห็นได้จากการล้มล้างการปกครองเผด็จการในสมัย จอมพลถนอม กิตติขจร โดยการปฏิวัติของพลังประชาชน ในขณะที่เดียวกัน การเปิดโอกาสให้พรรคการเมือง และกลุ่มพลังทางการเมืองต่าง ๆ สามารถเข้าสู่ระบบการเมืองได้อย่างกว้างขวาง ก็ไม่อาจจะให้เกิดมีขึ้นได้อีก ดังที่ปรากฏในความวุ่นวายทางการเมืองในช่วงเวลา พ.ศ.2517-2519 ซึ่งหมายถึงการเป็นภัยต่อความมั่นคง ดังนั้น การกำหนดโครงสร้างทางอำนาจขึ้นใหม่ จึงเป็นทางเลือกที่เหลืออยู่เพียงประการเดียวของฝ่ายทหาร ที่จะยังคงอำนาจทางการเมืองของกลุ่มตนไว้ได้ โดยปราศจากการต่อต้านที่รุนแรง

โครงสร้างของระบบการเมืองที่เกิดขึ้นใหม่ จึงเป็นการกำหนดสัมพันธ์ภาพทางอำนาจให้มีความเหมาะสม ในการกระจายระหว่างฝ่ายต่าง ๆ โดยที่คณะทหารซึ่งเป็นผู้กำหนด จะต้องเป็นฝ่ายที่ได้เปรียบ กล่าวคือ ต้องสามารถเป็นฝ่ายที่ควบคุมระบบได้ และพร้อมที่จะทำลายหากระบบที่ดำเนินไปนั้น เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจนเกิดการเสียดุล ดังเช่นการยึดอำนาจล้มล้างรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ที่ฝ่ายทหารเป็นผู้จัดตั้งขึ้นมาเอง

ในขณะเดียวกัน ภายใต้อำนาจโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ จะต้องเป็นการเปิดโอกาสให้พรรคการเมือง ในฐานะที่เป็นตัวแทนของประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง

โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง โดยนัยนี้ ระบอบการเมืองที่เกิดขึ้นใหม่ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพลังฝ่ายประชาธิปไตย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ได้เกิดเป็นความจำเป็นที่จะต้องเปิดให้มีการมีส่วนร่วมทางการเมือง ได้มีขึ้นในระดับหนึ่ง เพื่อเป็นการลดทอนกระแสการเรียกร้อง ดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นในช่วงเวลา ก่อน พ.ศ.2516 และในขณะเดียวกัน ระบอบการเมืองจะต้องเปิดโอกาสให้ฝ่ายทหาร สามารถเข้าสู่อำนาจทางการเมือง และสามารถควบคุมอำนาจทางการเมืองได้อย่างชอบธรรมอีกด้วย

ผลปรากฏที่เกิดขึ้นจากการกำหนดโครงสร้างทางการเมืองดังกล่าวก็คือ กติกาสูงสุด หรือ รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 ซึ่งนอกจากจะเป็นสิ่งรองรับ เพื่ออ้างความชอบธรรมในการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองของฝ่ายทหาร และเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นประชาธิปไตย โดยการเปิดโอกาสให้สถาบันทางการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง คือ พรรคการเมือง (ซึ่งมีลักษณะเป็นเพียงกลุ่มการเมือง ก่อนที่จะได้รับการรับรองโดย พ.ร.บ.พรรคการเมืองใน พ.ศ.2524) และสภาผู้แทนราษฎร มีบทบาททางการเมืองได้ในระดับหนึ่ง แล้ว ยังมีสถานะเป็นกติกากลางในการกำหนดการกระจาย หรือแบ่งเฉลี่ยอำนาจทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย ความมีประสิทธิภาพของรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 ในการกระจายนี้ก็คือ การกำหนดกฎเกณฑ์การครอบครองอำนาจของฝ่ายต่าง ๆ โดยการเปิดโอกาสให้ฝ่ายทหาร สามารถเข้าสู่อำนาจทางการเมืองได้มากกว่า และในลักษณะที่เป็นฝ่ายเหนือกว่านักการเมืองฝ่ายพลเรือน ที่ต้องผ่านกระบวนการเลือกตั้งมาก่อน

ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้ดูเหมือนว่า รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 มีสถานะเป็นเพียงเครื่องอ้างความชอบธรรมของฝ่ายทหารในการเข้าสู่ระบบการเมืองเท่านั้น เพราะเมื่อได้พิจารณาจากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น จะเห็นได้ว่าการกำหนดตัวผู้นำสูงสุดของระบบการเมืองจะตกอยู่กับฝ่ายทหาร ดังเช่นในการสนับสนุน พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ และ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ เข้าสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในเวลาต่างกัน แต่โดยสภาพแห่งความเป็นจริงแล้ว จะพบว่า ภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 กลุ่มนักการเมืองพลเรือนก็ยังคงมีบทบาทและอำนาจอยู่ แม้ว่าจะเป็นไปอย่างจำกัดก็ตาม บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 มาตรา 125 ที่ได้ให้อำนาจแก่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในการเสนอร่างพระราชบัญญัติ การเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจ ตามมาตรา 137 ต่างเป็นข้อยืนยันได้เป็นอย่างดี

โดยลักษณะนี้ จึงกล่าวได้ว่ารัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการรองรับกรอบความสัมพันธ์ทางอำนาจภายใต้ระบอบการเมืองใหม่ คือระบอบกึ่งประชาธิปไตย บทบัญญัติที่สำคัญ ที่เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของระบอบน่าจะได้แก่ การเปิดโอกาสให้ฝ่ายทหารและ

ข้าราชการประจำสามารถเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้¹ การกำหนดให้วุฒิสภา ซึ่งเป็นองค์กรรองรับการเข้ามามีบทบาทในกระบวนการนิติบัญญัติของฝ่ายทหาร และข้าราชการประจำ มีจำนวนสมาชิกที่เกือบจะเท่าเทียมกับสภาผู้แทนราษฎร² นอกเหนือไปจากนี้ ภายใต้บังคับของบทเฉพาะกาล อำนาจของวุฒิสภามีอยู่สูงในระดับที่เกือบทัดเทียมกับสภาผู้แทนราษฎร เช่น อำนาจในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี ร่วมกับสภาผู้แทนราษฎร³ อำนาจในการร่วมเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาล⁴ เป็นต้น และบทบาทนิติที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจของวุฒิสภาที่อยู่เหนือกว่าสภาผู้แทนราษฎร คือ การกำหนดให้ประธานวุฒิสภา เป็นประธานรัฐสภา⁵ ข้อกำหนดในเรื่องนี้นับว่ามีความสำคัญอย่างมาก เพราะประธานรัฐสภาจะเป็นผู้เสนอชื่อนายกรัฐมนตรี⁶ ดังนั้นจึงไม่อาจปฏิเสธได้ถึงการมีส่วนกำหนดตัวบุคคลที่จะเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีของฝ่ายทหาร

นอกจากนั้น ภายใต้ระบอบการเมืองกึ่งประชาธิปไตย จากการรับรองของรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 ฝ่ายบริหาร หรือรัฐบาลภายใต้การสนับสนุนของฝ่ายทหาร จะมีเสถียรภาพสูง ทั้งในด้านการสนับสนุนโดยอำนาจของกองทัพ และการสนับสนุนในรัฐสภาโดยผ่านวุฒิสภา

¹ ได้แก่การไม่มีบทบัญญัติห้ามข้าราชการประจำเข้าดำรงตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภา และการกำหนดบทเฉพาะกาล ยกเว้นการใช้บังคับบทบัญญัติมาตรา 148 ที่บัญญัติห้ามข้าราชการประจำเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ดู มาตรา 204(3) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521.

² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 มาตรา 84.

³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 มาตรา 133.

⁴ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 มาตรา 137.

⁵ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 มาตรา 75.

⁶ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 มาตรา 146 ประธานรัฐสภาจะเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี.

กล่าวได้ว่า ในระบอบการเมืองที่มีลักษณะดังกล่าว นอกเหนือไปจากอำนาจที่ถูกกำหนด และรับรองโดยกฎหมายของฝ่ายพรรคการเมืองหรือนักการเมืองพลเรือน จะถูกคัดค้านโดยอำนาจของฝ่ายทหารและข้าราชการประจำ (โดยผ่านวุฒิสภา) แล้ว อำนาจทางการเมืองตามความเป็นจริงของฝ่ายพรรคการเมืองยังอ่อนแอกว่า อำนาจทางการเมืองของฝ่ายทหารและข้าราชการประจำอีกด้วย การที่มีพรรคการเมืองจำนวนมากหลายพรรคเข้าแข่งขันในการเลือกตั้ง และในการเข้าสู่อำนาจทางการเมือง แต่ไม่มีพรรคใดพรรคหนึ่งได้รับการสนับสนุนโดยเสียงข้างมากเด็ดขาด ทำให้สภาพของฝ่ายพรรคการเมืองต้องขาดความแข็งแกร่ง⁷ ในขณะที่ฝ่ายทหารและข้าราชการประจำ จะมีการจัดตั้งองค์กรที่เป็นระบบ มีเอกภาพภายในองค์กรตามสายการบังคับบัญชา รวมทั้งการมีศักยภาพในการใช้ความรุนแรงอย่างไม่มีขอบเขตจำกัดอีกด้วย ทำให้ฝ่ายทหารและข้าราชการประจำอยู่ในสถานะที่เหนือกว่าฝ่ายพรรคการเมืองเป็นอันมาก

ดังนั้น จึงเป็นที่เห็นได้ว่า บทบาทนำในระบบการเมืองจะต้องตกอยู่กับฝ่ายทหาร และข้าราชการประจำ โดยที่ฝ่ายพรรคการเมืองไม่อาจคัดค้านได้ การกำหนดและรับรองสนับสนุนตัวบุคคลที่จะเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ที่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของฝ่ายทหาร ในขณะที่พรรคการเมืองไม่อาจชี้หน้าได้ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในเรื่องนี้ แม้ว่าในบางขณะพรรคการเมืองจะสร้างเสริมความแข็งแกร่งให้กับตัวเองขึ้น จนกระทั่งได้รับเสียงสนับสนุนอย่างมากในสภาก็ตาม แต่พรรคการเมืองก็ไม่อาจแสดงบทบาทนำได้ นอกจากการยอมเข้าร่วมกับพรรคการเมืองอื่น ๆ จัดตั้งรัฐบาลผสม โดยการสนับสนุนรับรองจากฝ่ายทหารให้มีคนกลางเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี⁸

อย่างไรก็ตาม บทบาทและอำนาจที่โดดเด่นของฝ่ายทหาร และข้าราชการประจำ ใน

⁷ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การพัฒนาสมรรถนะขององค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ, รายงานการวิจัยของสมาคมนักวิจัยมหาวิทยาลัยไทย เสนอต่อประธานรัฐสภา, สิงหาคม 2529, หน้า 1-6.

⁸ ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดในการสนับสนุนเรื่องดังกล่าวคือ การยอมเข้าร่วมรัฐบาลเปรม 5 ของพรรคประชาธิปัตย์ ในขณะที่พรรคได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งทั่วไปอย่างสูง จนสามารถมีที่นั่งในสภาได้ถึง 100 ที่นั่ง และในกรณีพรรคชาติไทย ที่ได้รับเสียงสนับสนุนในสภาถึง 109 เสียงจากการเลือกตั้งทั่วไปใน พ.ศ.2526 แต่ไม่อาจจัดตั้งรัฐบาลของตนเองได้ และต้องตกเป็นฝ่ายค้านในที่สุด ในรัฐบาลเปรม 4.

ระบอบกึ่งประชาธิปไตยนี้ ได้เริ่มคลี่คลายลงเมื่อสิ้นสุดระยะเวลาการบังคับใช้บทเฉพาะกาล ใน พ.ศ.2526 ซึ่งหมายถึงการถูกจำกัดบทบาทและอำนาจทางการเมือง โดยบังคับของรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นข้าราชการประจำไม่อาจเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองได้อีกต่อไป ภายใต้บังคับของมาตรา 148 แม้ว่าจะยังคงอยู่ในตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภาได้ก็ตาม แต่บทบาทในการควบคุมการดำเนินการทางการเมืองของฝ่ายทหารก็ได้ลดลงอย่างมาก โดยนัยนี้ พลังอำนาจของนักการเมืองฝ่ายพลเรือน หรืออีกนัยหนึ่ง พรรคการเมืองในฐานะตัวแทนของพลังอำนาจประชาธิปไตย จึงเพิ่มสูงขึ้น

ดังนั้น จึงเกิดความจำเป็นโดยดุลแห่งอำนาจของระบอบกึ่งประชาธิปไตย ที่จะต้องลดทอนอำนาจของพรรคการเมืองลง เพื่อการกลับคืนสู่สถานะเดิม ที่ฝ่ายทหารและข้าราชการประจำ มีบทบาทที่สูงกว่า โดยความเป็นจริงแล้ว ความพยายามในเรื่องนี้ได้เกิดขึ้นก่อนที่บทเฉพาะกาลจะสิ้นสุดระยะเวลาการบังคับใช้เสียอีก ดังจะเห็นได้จากการระดมความสนับสนุนของสมาชิกวุฒิสภา โดยเฉพาะสมาชิกฝ่ายทหาร โดยความสนับสนุนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางส่วน ที่จะดำเนินการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2525 เพื่อยืดระยะเวลาการบังคับใช้บทเฉพาะกาลออกไป เพื่อให้ข้าราชการประจำสามารถดำรงตำแหน่งทางการเมืองต่อไปได้ รวมทั้งความพยายามแก้ไขรัฐธรรมนูญในประเด็นการเปลี่ยนแปลงระบบการเลือกตั้ง จากระบบรวมเขต รวมเบอร์ มาเป็นระบบแบ่งเขตเรียงเบอร์ ซึ่งเป็นที่เห็นได้ชัดว่า ระบบการเลือกตั้งที่จะต้องเป็นไปตามบังคับของรัฐธรรมนูญ อาจจะทำให้พรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่ง ได้รับเสียงสนับสนุนมากจนได้เสียงเด็ดขาดในสภา ซึ่งปรากฏว่าไม่ประสบผลสำเร็จแต่อย่างใด

กระนั้นก็ตาม การประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร โดย พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ในเดือนมีนาคม พ.ศ.2526 และกำหนดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 18 เมษายน พ.ศ.2526 ก่อนหน้าการสิ้นสุดของบทเฉพาะกาลเพียง 3 วัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนว่าปรารถนาจะให้ การเลือกตั้งต้องดำเนินไปตามระบบเก่า ก็เป็นสิ่งยืนยันถึงความพยายามลดทอนอำนาจของพรรคการเมืองลง ไม่ให้มีโอกาสได้ครอบครองอำนาจทางการเมืองอย่างเต็มที่ และสูงเด่นไปกว่าฝ่ายทหาร และข้าราชการประจำ

อย่างไรก็ตาม การอธิบายให้เห็นถึงการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองโดยฝ่ายทหาร ก็ไม่ได้หมายความว่าผู้นำกองทัพจะต้องได้เข้าสู่ตำแหน่งสูงสุดทางการบริหารในระบบการเมือง (คือตำแหน่งนายกรัฐมนตรี) เสมอไป ด้วยเหตุผลที่เกี่ยวกับจุดอ่อนของกองทัพเอง ที่ทำให้โครงสร้างการสืบทอดอำนาจทางการเมืองต้องสะดุดหยุดลง โดยผลของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 การเข้ามามีบทบาททางการเมืองของกลุ่มทหารหนุ่ม ที่สามารถควบคุมกำลังระดับกองพันได้อย่างเด็ดขาด

ซึ่งหมายถึงการยึดครองอำนาจภายในกองทัพได้จนหมดสิ้น ภายหลังจากยึดอำนาจในเดือนตุลาคม พ.ศ.2519 จึงจำเป็นต้องแสวงหาตัวแทนที่จะเข้าสู่อำนาจทางการเมืองในระดับสูง ซึ่งในที่สุดก็ได้ก้าวมาถึงบทสรุปที่การสนับสนุน พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ให้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ พ.ศ.2523 เป็นต้นมา ^๙

ในระยะแรกของการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น พล.อ.เปรม ยังคงตกอยู่ภายใต้การควบคุมของคณะทหารหนุ่มอย่างใกล้ชิด แต่ต่อมาภายหลังจากการมีประสบการณ์ทางการเมืองที่ชัดเจนขึ้น ประกอบกับเงื่อนไขของระบอบเอง ทำให้ พล.อ.เปรม เริ่มดำรงตนเป็นอิสระมากขึ้น และอยู่ภายใต้การควบคุมของฝ่ายทหารน้อยลงทุกขณะ ซึ่งปรากฏผลอย่างชัดเจนภายหลังการก่อการกบฏ ในเดือนเมษายน พ.ศ.2524 ทำให้ พล.อ.เปรม สามารถควบคุมอำนาจทางการเมืองและการทหารได้จนหมดสิ้น กล่าวได้ว่า พล.อ.เปรม ได้ตกอยู่ในสถานะของการเป็นตัวแทนของระบอบกึ่งประชาธิปไตย โดยในด้านหนึ่ง ในฐานะผู้นำทางการเมืองในตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พล.อ.เปรม จะได้รับการสนับสนุนจากพรรคการเมืองอย่างแข็งขัน และด้วยฐานะของการเป็นคนกลางที่ไม่สังกัดพรรคการเมืองใด ๆ พล.อ.เปรม จึงไม่ตกอยู่ภายใต้ภาพพจน์ของการเป็นฝ่ายเดียวกับพรรคการเมือง หากเป็นตัวแทนของกองทัพในเวลาเดียวกัน ในขณะที่ไม่ได้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองใด ๆ ทั้งสิ้น

การเข้าสู่อำนาจของ พล.อ.เปรม จึงมีฐานสนับสนุนที่สำคัญ ทั้งจากพรรคการเมืองร่วมรัฐบาล และ ฝ่ายทหาร ทั้งการสนับสนุนอย่างเป็นทางการตามกฎหมายโดยผ่านวุฒิสภา และการสนับสนุนจากอำนาจภายนอก ^{๑๐} การคงอยู่ในตำแหน่งได้อย่างยาวนานของ พล.อ.เปรม จึงกล่าวได้ว่า เกิดขึ้นจากการประสานที่สอดคล้องและเหมาะสม ระหว่างโครงสร้างอำนาจตามความเป็นจริง กับ เงื่อนไขที่ถูกกำหนดไว้โดยกติกาหลัก คือ รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 คำอธิบายที่ชัดเจนสำหรับข้อสรุปในเรื่องนี้ก็คือ บทบาทของ พล.อ.เปรม ในการกีดกันอำนาจของฝ่ายทหารไม่ให้สูงเด่น

^๙ ดูรายละเอียดในบทที่ 2 เรื่อง สภาพการณ์ทางการเมืองในช่วงเริ่มต้นของระบอบกึ่งประชาธิปไตย.

^{๑๐} พล.อ.เปรม ได้ให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนหลายครั้งว่า การคงอยู่ในอำนาจของตนเองได้ ก็เป็นเพราะการได้รับการสนับสนุนจากกองทัพ.

จนเกินไป ดังจะเห็นได้จากความสำเร็จในการปราบกบฏ 1-3 เมษายน (พ.ศ.2524) ที่มุ่งจะทำลายระบอบและโครงสร้างอำนาจที่เป็นอยู่ รวมทั้งการลอบทฆาตของ พล.อ.อาทิตย์ กำลังเอก โดยการปลดจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก และสนับสนุนให้ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ขึ้นสู่ตำแหน่งผู้นำกองทัพแทน ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2529 ดังนั้น ภายใต้สัมพันธภาพทางอำนาจที่ถูกกำหนดโดยรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 จึงไม่ปรากฏว่ากลุ่มพลังทางการเมืองฝ่ายใด ๆ จะสามารถเข้าควบคุมอำนาจทางการเมืองได้โดยเด็ดขาด ทั้งคณะทหาร และพรรคการเมือง

แต่เนื่องจากการที่ระบบรัฐสภาได้ดำเนินต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาอันพอสมควร พรรคการเมือง จึงเริ่มมีแนวโน้มที่จะสร้างความเข้มแข็งให้แก่ตนเอง จนก้าวไปสู่ความเป็นสถาบันได้ บทบาทและอำนาจของพรรคการเมืองจึงมีมากขึ้นเป็นลำดับ ในระยะเวลาดังกล่าว จึงเห็นได้ว่าพรรคการเมืองเริ่มที่จะรักษาเสียงสนับสนุนของตนเองจากประชาชนในการเลือกตั้งไว้ได้ จนไม่ถึงกับต้องตกเป็นพรรคการเมืองขนาดเล็ก หรือต้องยุบเลิกไป เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ขึ้นภายในพรรค ตัวอย่างเช่นพรรคกิจสังคม พรรคชาติไทย และพรรคประชาธิปัตย์ ต่อแนวโน้มดังกล่าว แม้ว่าพรรคการเมืองจะเริ่มสร้างความเข้มแข็งให้แก่ตนเองได้บ้างก็ตาม แต่ก็ไม่อาจพัฒนาตนเองให้ก้าวไปสู่การเป็นพรรคการเมืองขนาดใหญ่ ที่สามารถควบคุมเสียงสนับสนุนในสภาผู้แทนราษฎรได้อย่างเด็ดขาด ซึ่งเป็นผลจากการต่อรองของระบอบนั่นเอง ดังนั้นเราจึงสามารถมองเห็นการพัฒนาของพรรคการเมืองที่เกิดขึ้นจนเป็นรูปแบบที่ซ้ำซาก จากการเป็นพรรคการเมืองขนาดกลาง ซึ่งสามารถแสวงหาความสนับสนุน จนได้รับความนิยมจากประชาชนเพิ่มมากขึ้น จนก้าวไปสู่การเป็นพรรคการเมืองที่ใหญ่ที่สุดในสภา หลังจากนั้นก็จะเกิดวิกฤตการณ์ความขัดแย้งภายในพรรค และนำไปสู่การแตกแยก แล้วจึงกลายเป็นพรรคการเมืองที่เล็กลง และพร้อมที่จะก้าวไปสู่การเป็นพรรคการเมืองขนาดใหญ่อีกครั้ง

แม้กระนั้นก็ตาม เมื่อได้พิจารณาในส่วนของพรรคประชาธิปัตย์โดยเฉพาะ จะเห็นได้ว่าพรรคประชาธิปัตย์มีลักษณะที่แตกต่างไปจากพรรคการเมืองอื่น ๆ อยู่บางประการ ในประการแรกคือการได้เข้าร่วมรัฐบาลมาโดยตลอด ในช่วงระยะเวลาที่ พล.อ.เปรม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่พรรคประชาธิปัตย์ไม่ได้เกิดปัญหาความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการแย่งชิงตำแหน่งทางการเมือง ดังเช่นพรรคการเมืองอื่น ๆ จนนำไปสู่การแตกแยกของพรรคในที่สุด ในประการต่อมา การรวมตัวของพรรคประชาธิปัตย์ตั้งแต่ พ.ศ.2522 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2529 มีลักษณะพิเศษคือ ไม่ได้เป็นการระดมกลุ่มนายทุน นักธุรกิจ หรือเป็นการแย่งตัวผู้สมัครรับเลือกตั้งที่มีแนวโน้มสูงที่จะได้รับเลือกตั้ง จากพรรคการเมืองอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง ซึ่งส่งผลให้แนวโน้มการแตกแยกของพรรค อันเนื่องมาจากการแย่งชิงผลประโยชน์ตอบแทนระหว่างสมาชิก ไม่เกิดมีขึ้นดังเช่นพรรคการเมืองอื่น ๆ และในประการสุดท้าย พรรคประชาธิปัตย์ได้เริ่มมีความเป็นเอกภาพ

ภายในสูงขึ้น ภายใต้การรวมตัวกันของฝักฝ่ายภายในพรรค ซึ่งเกิดจากการประสานประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ อันนำไปสู่การเป็นพรรคการเมืองที่เข้มแข็งต่อไป โดยปราศจากความขัดแย้งที่รุนแรง ผลของลักษณะดังกล่าว ทำให้พรรคประชาธิปไตยได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นพรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์มากกว่าพรรคการเมืองอื่น ๆ และมีแนวโน้มที่จะได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งจนได้รับเสียงข้างมากในสภาต่อไปในอนาคต รวมทั้งได้เป็นที่คาดหมายจากหลายฝ่ายว่า จะเป็นพรรคการเมืองที่มีความเป็นสถาบันอย่างแท้จริง

จึงเป็นที่เห็นได้ว่า ดุลอำนาจภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 ได้เริ่มมีความเบี่ยงเบนไปในลักษณะที่พรรคการเมืองอันเป็นตัวแทนของพลังอำนาจประชาธิปไตย ได้เริ่มมีความแข็งแกร่งจนมีอำนาจเพิ่มขึ้นในกระบวนการทางการเมือง ดังนั้น จึงเกิดความจำเป็น ดังได้กล่าวแล้วว่า จะต้องมีการลดทอนอำนาจของพรรคการเมืองลง ในส่วนของพรรคการเมืองอื่น ๆ นั้นเป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนถึงการแตกแยกว่า เกิดจากการรวมตัวของกลุ่ม ส.ส. เก่าที่ย้ายตัวเองมาจากพรรคการเมืองอื่น เหตุของความแตกแยกจึงไม่มีข้อสงสัยเกี่ยวกับการแย่งชิงตำแหน่งทางการเมืองเป็นหลัก แต่ในส่วนของพรรคประชาธิปไตยนั้น แม้ว่าจะได้มีการระดมตัวผู้สมัครรับเลือกตั้งใน พ.ศ.2529 ดังเช่นพรรคการเมืองอื่น ๆ แต่ก็เป็นไปในอัตราส่วนที่น้อยกว่า ผลของความขัดแย้ง และแตกแยกภายในพรรค ภายหลังจากการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2529 จึงเกี่ยวพันกับความพยายามสร้างดุลอำนาจภายใต้กรอบสัมพันธภาพทางอำนาจ ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 อย่างแยกไม่ออก

ในส่วนต่อไปจะเป็นการพิจารณาถึงผลของระบบการเมืองในระบบกึ่งประชาธิปไตย ที่มีต่อการเกิดฝักฝ่าย และความขัดแย้งภายในพรรคประชาธิปไตย อันเป็นสาเหตุจากภายนอกพรรค ในรายละเอียด และต่อเนื่องด้วยการอธิบายถึงสาเหตุจากภายในองค์กรพรรคประชาธิปไตยเอง ตามลำดับ

2 สาเหตุภายนอก : ผลจากระบบการเมือง

จากการศึกษาในส่วนที่ผ่านมา ได้ทำให้เกิดข้อสรุปขึ้นว่า ภายใต้ระบบการเมืองที่อยู่กึ่งกลางระหว่างความเป็นประชาธิปไตย กับความเป็นเผด็จการ พรรคการเมืองในฐานะที่เป็นตัวแทนอำนาจของกลุ่มพลังฝ่ายประชาธิปไตย จะต้องไม่มีความเข้มแข็ง ซึ่งหมายความว่า การเกิด การต่อสู้ และขัดแย้งระหว่างสมาชิกพรรคการเมืองอย่างรุนแรง จนทำให้เกิดความไร้เสถียรภาพของสถาบัน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า เมื่อใดที่พรรคการเมืองมีขนาดเล็ก และมีอำนาจในการต่อรอง และกดดัน ผลักดันทางการเมืองในระดับต่ำ ซึ่งเป็นผลให้ดุลอำนาจภายในโครงสร้างความสัมพันธ์

ทางอำนาจไม่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อนั้น ก็จะไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเข้าแทรกแซงพรรคการเมือง จึงพบว่าพรรคการเมืองที่มีขนาดเล็กจะไม่ค่อยมีปัญหาความขัดแย้งภายใน แต่เมื่อใดที่พรรคการเมืองเติบโตขึ้น มีสัดส่วนที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎรมากขึ้น ซึ่งเป็นผลให้อำนาจในการต่อรองและกดดันทางการเมืองมีมากขึ้นตามไปด้วย เมื่อนั้น คู่แข่งอำนาจก็จะเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เพราะเหตุของความเข้มแข็งของกลุ่มพลังฝ่ายประชาธิปไตย ดังนั้นจึงต้องมีกระบวนการก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นภายในพรรค อันจะนำไปสู่การทำลายอำนาจของพรรคการเมืองให้อ่อนแอลง

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาในมติดังกล่าวก็เป็นเพียงการอธิบายเฉพาะในความสัมพันธ์ระหว่างพรรคการเมืองกับระบบการเมืองในระบบกึ่งประชาธิปไตยเท่านั้น ในระบบการเมืองที่มีความเป็นประชาธิปไตยสูง และระบบการเมืองที่เป็นเผด็จการ จะมีรูปแบบของความสัมพันธ์ที่แตกต่างออกไป ซึ่งทำให้การพิจารณาต้องแตกต่างกันออกไปด้วย จากการศึกษาถึงประวัติความขัดแย้งภายในพรรคประชาธิปไตยมาตั้งแต่ต้น พบว่าในแต่ละระบอบการเมือง อิทธิพลของโครงสร้างทางอำนาจจะส่งผลกระทบต่อพรรคการเมืองในแง่ของความขัดแย้งแตกต่างกัน

ภายใต้ระบอบการเมืองที่เป็นเผด็จการ จะเห็นว่าระบบการเมืองได้ถูกปิดกั้น สถาบันทางการเมืองต่าง ๆ รวมทั้งพรรคการเมืองจะถูกกดบทบาทการเคลื่อนไหวทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองจึงไม่มี หรือมีในระดับที่ต่ำมาก ดังเช่นระบบการเมืองภายใต้การครอบงำของอำนาจเผด็จการโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในระหว่าง พ.ศ.2494-2498 การยึดครองอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ จอมพลถนอม กิตติขจร ระหว่าง พ.ศ.2501-2511 และ พ.ศ.2514-2516 ตลอดจนรัฐบาลเผด็จการพลเรือนภายใต้การนำของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ภายหลังจากยึดอำนาจของคณะทหารในเดือนตุลาคม พ.ศ.2519 ในระหว่างเวลาดังกล่าว สถาบันทางการเมืองต่าง ๆ รวมทั้งพรรคการเมืองจะถูกยกเลิก ทำให้การรวมตัวกันเป็นพรรคการเมืองกลายเป็นสิ่งที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย การเคลื่อนไหวทางการเมืองของพรรคการเมืองจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้ไม่ว่าในด้านใด ๆ ทั้งสิ้น

ภายใต้ระบอบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตย ระบบการเมืองจะเปิดให้ฝ่ายต่าง ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกว้างขวาง พรรคการเมืองจะมีบทบาทมากในฐานะเป็นตัวแทนของประชาชนโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งที่เสมอภาค ในช่วงเวลาดังกล่าว การเคลื่อนไหวทางการเมืองภายในพรรคในเชิงขัดแย้งจะมีอยู่สูง ดังตัวอย่างที่ได้อธิบายมาแล้วในกรณีความขัดแย้งภายในพรรคประชาธิปไตยในระหว่าง พ.ศ.2517-2519 เหตุของการณ์ดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่า ในช่วงที่กระแสอำนาจประชาธิปไตยมีอยู่สูง และมีความชอบธรรมโดยอำนาจของกฎหมาย พรรคการเมืองจะเข้าสู่อำนาจได้โดยตรง และไม่มีความชอบเขตจำกัด แต่เนื่องจากการไม่มีสถาบัน

ทางการเมืองมารองรับและจัดการ กำหนดกรอบและวางกฎเกณฑ์ไว้ ทำให้เกิดความขัดแย้งและรุนแรงขึ้นอย่างมากมาย หรืออีกนัยหนึ่ง อาจพิจารณาได้ว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวไม่มีอำนาจจากภายนอกระบบเข้ามาแทรกแซง การรวมตัวกันของกลุ่มพลังฝ่ายประชาธิปไตยเพื่อต่อต้านจึงไม่เกิดขึ้น หากจะเป็นการขัดแย้งกันเองเพื่อปิดกั้นการเข้าสู่อำนาจของอีกฝ่ายหนึ่ง

ส่วนในระบอบการเมืองที่อยู่กึ่งกลางระหว่างประชาธิปไตยและเผด็จการ ทั้งในระบบการเมืองที่เริ่มคลี่คลายจากระบอบเผด็จการ และระบบการเมืองที่สถาปนาระบอบกึ่งประชาธิปไตยมาตั้งแต่ต้น ความขัดแย้งทั้งภายในพรรคและระหว่างพรรค จะมีอยู่อย่างเข้มข้นและรุนแรง ดังที่ปรากฏในช่วงเวลาที่ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ความขัดแย้งจะมีที่มาจากประสิทธิภาพของระบอบ ในการทำลายอำนาจของกลุ่มพลังฝ่ายประชาธิปไตย ที่กำลังเติบโตขึ้น อันจะทำให้เกิดการเสียดุลภายใต้กรอบสัมพันธภาพทางอำนาจที่วางไว้

จะเห็นได้ว่า ในเวลาที่ต่างกัน และกระแสการเมืองที่ดำเนินอยู่แตกต่างกัน จะทำให้เงื่อนไขของความขัดแย้งและความรุนแรงภายในพรรคแตกต่างกันออกไปด้วย ระบบการเมืองที่มีความเป็นประชาธิปไตย และระบบการเมืองเผด็จการนั้น ค่อนข้างจะเป็นที่สังเกตเห็นได้ง่ายถึงสาเหตุของความขัดแย้ง แต่ในระบอบกึ่งประชาธิปไตย กระบวนการเกิดความขัดแย้งได้มีความซับซ้อนมากกว่า ดังจะได้อธิบายต่อไป ซึ่งเป็นประเด็นในขอบเขตของการศึกษาโดยตรง

ผลของการจัดวางโครงสร้างภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 ดังได้อธิบายในส่วนที่แล้ว ได้ส่งผลให้พรรคการเมืองในฐานะที่เป็นตัวแทนของพลังอำนาจฝ่ายประชาธิปไตย ไม่อาจพัฒนาตนเองให้เป็นสถาบันทางการเมืองที่เข้มแข็งได้ นอกจากนั้นยังเป็นส่วนส่งเสริมการบ่อนทำลายความเข้มแข็งของพรรคการเมืองอีกด้วย ทั้งนี้ได้เกิดขึ้นโดยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 นั้นเอง บทบัญญัติที่สำคัญที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อพรรคการเมือง อาจพิจารณาได้ดังต่อไปนี้ คือ

- บทบัญญัติที่กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมือง¹¹
- บทบัญญัติที่กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่สังกัดพรรคการเมืองหนึ่ง ๆ ย้ายพรรค

¹¹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 มาตรา 94(3) บัญญัติให้ผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมือง.

ไม่ได้ หรือลาออกจากพรรคไม่ได้ และในกรณีที่พรรคการเมืองที่สังกัดอยู่นั้นต้องถูกยุบเลิกลงโดยคำสั่งศาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น จะต้องเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองอื่น ๆ ภายในกำหนด 60 วัน ¹²

-บทบัญญัติที่กำหนดให้พรรคการเมืองต้องส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมดที่จะพึงมีในการเลือกตั้งครั้งนั้น ¹³

การกำหนดบทบัญญัติในลักษณะดังกล่าว มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะส่งเสริมให้พรรคการเมืองได้เติบโตขึ้น มีจำนวนพรรคการเมืองที่เข้าแข่งขันในการเลือกตั้งลดลง แต่ผลที่ปรากฏกลับไม่ได้เป็นไปตามเจตนารมณ์ดังกล่าว ในทางตรงกันข้าม การบังคับให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมือง และไม่สามารถย้ายพรรคได้ เป็นการปิดกั้นการแสดงบทบาทอย่างอิสระของสมาชิกที่ต้องการประกาศเจตนารมณ์และจุดยืนทางการเมืองของตนเอง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจึงจำเป็นต้องเข้าร่วมในพรรคการเมือง ซึ่งอาจไม่ได้มีอุดมการณ์ หรือแนวทางทางการเมืองที่สอดคล้องกับตนเอง และการบังคับให้พรรคการเมืองต้องส่งผู้สมัครไม่ต่ำกว่ากึ่งหนึ่ง ก็เป็นการปิดหนทางของพรรคการเมืองขนาดเล็กในอันที่จะพัฒนาตัวเองได้ ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ การรวมตัวกันของพรรคการเมืองต่าง ๆ มีการยุบพรรคไปรวมตัวกับพรรคอื่น ดังเช่นการยุบพรรคประชาราชของ นายไชยศิริ เรืองกาญจนเศรษฐ์ เข้าร่วมกับพรรคกิจสังคม ก่อนการเลือกตั้งทั่วไปใน พ.ศ.2526 เป็นต้น

ผลที่เกิดขึ้นจากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญดังกล่าว จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าเป็นการสนับสนุนให้เกิดฝักฝ่ายขึ้นภายในพรรคการเมือง การบีบบังคับให้ผู้สมัครอิสระต้องเข้าร่วมกับพรรค โดยไม่มีความสอดคล้อง หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพรรค ย่อมจะทำให้เกิดการขัดแย้งกันในแนวทางอยู่ตลอดเวลา トラบเท่าที่องค์กรของพรรคยังไม่มีประสิทธิภาพในการคลี่คลายข้อขัดแย้งดังกล่าว การบังคับให้พรรคการเมืองขนาดเล็กต้องรวมตัวกันเข้า หรือเข้าร่วมกับพรรคการเมืองขนาดใหญ่ เพื่อที่จะได้รับสิทธิในการลงสมัครรับเลือกตั้ง ตามเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญ ทำให้พรรคการเมืองที่เกิดจากการรวมตัวกันนั้นประกอบไปด้วยฝักฝ่ายในทันที และトラบเท่าที่การกระจายประโยชน์

¹² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 มาตรา 103(7) และ (9).

¹³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 มาตรา 95.

ระหว่างฝักฝ่ายจะสามารถเป็นไปได้อย่างทั่วถึง ความขัดแย้งที่รุนแรงก็จะไม่เกิดขึ้น แต่ความขัดแย้งอันจะนำไปสู่การแตกแยก ก็พร้อมที่จะเกิดขึ้นในทันทีที่การกระจายไม่อาจเป็นไปได้อย่างยุติธรรม

รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 ได้ส่งผลกระทบที่เห็นได้ค่อนข้างจะชัดเจนต่อฝักฝ่าย และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในพรรค ซึ่งเป็นประเด็นหลักที่กลุ่มพลังทางอำนาจทั้งสองฝ่ายได้มุ่งให้ความสนใจเป็นพิเศษ ในขณะที่บทบัญญัติแห่งกฎหมายอีกส่วนหนึ่งที่มีส่วนในการกำหนดกรอบ และแนวทางของพรรคการเมือง จะไม่ได้รับความสนใจมากนัก นั่นคือ พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ.2524 เนื่องจากพระราชบัญญัติพรรคการเมืองมีลักษณะเป็นการกำหนดรายละเอียดในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับพรรค เช่น การจัดตั้ง การกำหนดนโยบาย และการยุบเลิกพรรคการเมือง เป็นต้น ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการกำหนดความสัมพันธ์ทางอำนาจในระบบการเมือง ดังนั้น จึงไม่ได้มีส่วนที่จะก่อให้เกิดผลกระทบโดยตรงได้มากนัก แต่ในความเป็นจริงแล้ว พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ.2524 ได้มีส่วนต่อการพัฒนา และการล่มสลายของพรรคการเมืองในระดับหนึ่ง

โดยเหตุที่พระราชบัญญัติพรรคการเมืองเป็นตัวรองรับความชอบธรรมให้แก่กลุ่มการเมืองที่ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในรัฐสภา ให้เป็นองค์กรที่ชอบด้วยกฎหมายในฐานะของพรรคการเมือง พระราชบัญญัติพรรคการเมือง จึงมีลักษณะเป็นทั้งเครื่องมือในการนำพรรคการเมืองเข้าสู่อำนาจได้โดยชอบ และในขณะเดียวกันก็จะเป็นกรอบในการกำหนด และควบคุมการดำเนินกิจกรรมของพรรคการเมืองให้เป็นไปตามกฎหมาย และวิถีทางประชาธิปไตย โดยเหตุนี้ พระราชบัญญัติพรรคการเมืองจึงเป็นส่วนสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่พรรค ในขณะที่กรอบความสัมพันธ์ทางอำนาจไม่อาจรองรับการเติบโตนี้ได้ พระราชบัญญัติพรรคการเมืองจึงกลายเป็นส่วนที่เร่งให้การลดทอนอำนาจของพรรคได้เกิดขึ้นเร็วขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นถึงผลของกติกาหลัก และผลของระบอบกึ่งประชาธิปไตยโดยทั่วไป ที่มีต่อความเข้มแข็ง และความอ่อนแอของพรรคการเมือง เมื่อได้นำมาพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบกับการเกิดขึ้นของฝักฝ่ายภายในพรรคประชาธิปไตยแล้ว จะพบว่าในขณะที่ผลโดยทั่วไปจากการคงอยู่ของระบอบกึ่งประชาธิปไตยในด้านต่าง ๆ จะกระทบต่อการเกิดฝักฝ่ายและความขัดแย้งในพรรคโดยตรง แต่ผลกระทบจากข้อกำหนดของรัฐธรรมนูญ 2521 โดยเฉพาะในบทบัญญัติที่เกี่ยวกับพรรคการเมืองดังกล่าวมาข้างต้น จะไม่ก่อให้เกิดผลโดยตรงต่อพรรคประชาธิปไตยเท่าใดนัก หากจะมีส่วนอยู่บ้างในบางกรณี เช่นการบังคับให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมือง ได้มีส่วนให้ความขัดแย้งภายในระหว่างฝักฝ่ายทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น เพราะฝ่ายที่กุมอำนาจการบริหารพรรคสามารถใช้เป็นเครื่องต่อรอง และควบคุมบทบาทของกลุ่มอื่น ๆ ที่ขัดแย้งกับกลุ่มตนได้ทั้งหมด

ดังได้กล่าวในบทที่แล้วถึงข้อสังเกตประการหนึ่งเกี่ยวกับพรรคประชาธิปัตย์ว่า ในตลอดระยะเวลาที่ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พรรคประชาธิปัตย์จะได้เข้าร่วมรัฐบาลทุกครั้ง ข้อสังเกตดังกล่าวสามารถอธิบายได้จาก การมีลักษณะร่วมกันประการหนึ่งระหว่าง พล.อ.เปรม กับพรรคประชาธิปัตย์ นั่นคือ การรักษาภาพพจน์ของตนเองไว้ในด้านของความซื่อสัตย์สุจริต ไม่มีข้อครหาในเรื่องของการฉ้อราษฎร์บังหลวง ประกอบกับสมาชิกของพรรคประชาธิปัตย์เอง ก็มีสัดส่วนของพ่อค้า นักธุรกิจ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความอ่อนไหวต่อเรื่องดังกล่าวมากที่สุด น้อยกว่าพรรคการเมืองอื่น ๆ รวมทั้งการมีความสัมพันธ์เป็นพิเศษ ระหว่างสมาชิกพรรคกับ พล.อ.เปรม โดยเฉพาะกลุ่ม ส.ส.ใต้ของพรรค โดยการเชื่อมโยงของนายวีระ มุสิกพงศ์

ด้วยเหตุดังกล่าว ทำให้พรรคประชาธิปัตย์สามารถสร้างความนิยมจากประชาชนเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ แม้ในขณะที่พรรคได้เข้าร่วมรัฐบาล ซึ่งจะทำให้ถูกโจมตีจากพรรคการเมืองฝ่ายค้านในเรื่องการบริหารงานได้ง่าย ดังนั้น ภายใต้การสร้างภาพพจน์ใหม่ของการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในพรรค โดยปราศจากข้อขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ ทำให้พรรคมีแนวโน้มที่จะเติบโตขึ้นจนเป็นพรรคการเมืองที่ใหญ่ที่สุด โดยเฉพาะในกลุ่ม ส.ส.ใต้ของพรรค ที่มีอิทธิพลสูงขึ้นโดยตลอดทั้งภายในพรรคและในสภาผู้แทนราษฎร ผลของการดังกล่าวได้ทำให้ดุลของระบบเริ่มโอนเอียงไปในด้านของพรรคการเมืองมากขึ้น อดีตสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ท่านหนึ่งได้ยอมรับว่า ได้มีการสนับสนุนความขัดแย้งที่เริ่มต้นขึ้นในพรรคประชาธิปัตย์ ให้ขยายตัวออกไปและทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น¹⁴

โดยที่ผลของระบอบกึ่งประชาธิปไตย ทำให้ต้องมีผู้นำทางการเมืองที่เป็นคนกลาง ไม่สังกัดพรรคการเมืองใด ๆ ซึ่งจะเป็นได้ทั้งตัวแทนของพลังอำนาจฝ่ายทหารและข้าราชการประจำ และพลังอำนาจประชาธิปไตย ดังได้กล่าวถึงในส่วนที่แล้ว ผลที่สืบเนื่องต่อมาก็คือ การสามารถดำรงไว้ซึ่งความต่อเนื่องของระบบรัฐสภาเป็นระยะเวลานานพอสมควร ทำให้เกิดการยอมรับจากสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ส่วนหนึ่งว่า พล.อ.เปรม มีส่วนเป็นอย่างมากในการส่งเสริม และพัฒนาประชาธิปไตย¹⁵ ซึ่งเกิดขึ้นจากความคิดที่ว่าหากต้องปราศจาก พล.อ.เปรม การยึดอำนาจก็คงจะ

¹⁴ ข่าวพิเศษ (22-28 กรกฎาคม 2530) : 18-26.

¹⁵ จากการยอมรับของนายไตรรงค์ สุวรรณคีรี จากการให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ข่าวพิเศษ ดู ข่าวพิเศษ (16-22 มิถุนายน 2529) : 9.

เกิดขึ้นนานแล้ว ดังนั้น พล.อ.เปรม จึงไม่เพียงแต่จะทำให้ไม่เกิดการรัฐประหารเท่านั้น หากยังเป็นบุคคลที่ทำให้ประชาธิปไตยสามารถหยั่งรากลึกในห้วงเวลากว่า 8 ปี¹⁵ โดยเหตุดังกล่าวทำให้เกิดการยอมรับจากสมาชิกพรรคทั่วไป โดยเฉพาะในกลุ่ม ส.ส. ใต้ว่า พล.อ.เปรม ก็คือหัวหน้าพรรคประชาธิปไตยที่แท้จริง

ดังนั้น การเข้าร่วมรัฐบาลผสมของพรรคประชาธิปไตย จึงตกอยู่ภายใต้การควบคุมของ พล.อ.เปรม อย่างสิ้นเชิง กรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมรัฐบาล จึงปฏิเสธไม่ได้ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับ พล.อ.เปรม ในฐานะตัวแทนของฝ่ายทหารและข้าราชการประจำ โดยแทรกแซงการดำเนินการทางการเมืองของพรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดก็คือ การขอมีส่วนร่วมในการพิจารณาคัดเลือกรัฐมนตรีของพรรค ทั้งที่ได้ผ่านกระบวนการเลือกสรรของพรรคมาแล้ว

กระบวนการในการจัดสรรบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ในสมัยรัฐบาล พล.อ.เปรม นั้น มีข้อสังเกตว่า พล.อ.เปรม ได้สร้างระบบการเลือกสรรขึ้นมาใหม่ (เริ่มในการจัดตั้งรัฐบาลภายหลังการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2526) โดยให้พรรคการเมืองร่วมรัฐบาลเสนอรายชื่อบุคคลที่จะเข้าร่วมในคณะรัฐมนตรี ที่ผ่านการเลือกสรรภายในพรรคมาแล้ว เกินกว่าจำนวนตำแหน่งที่พรรคการเมืองนั้น ๆ จะได้รับ เพื่อเปิดโอกาสให้ พล.อ.เปรม ในฐานะผู้นำรัฐบาลได้กลั่นกรองอีกชั้นหนึ่ง กระบวนการในขั้นนี้ เป็นข้อเสนอที่พรรคการเมืองร่วมรัฐบาลไม่อาจปฏิเสธได้ แต่ในขณะเดียวกัน ก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับพรรคการเมืองไม่น้อย

กล่าวได้ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับพรรคประชาธิปไตยจะนำไปสู่การแตกแยกภายในพรรค จากการเข้าร่วมรัฐบาลเปรม 5 มีจุดชนวนในประเด็นนี้ ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลที่จะเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในส่วนของภาคใต้ จากนายเด่น โต๊ะมีนา เป็นนายสุเทพ เทือกสุบรรณ ความขัดแย้งในประเด็นนี้ไม่อาจหาข้อยุติได้ว่า การเปลี่ยนตัวบุคคลในกรณีดังกล่าวนี้ ได้เกิดขึ้นจากการกระทำของฝ่ายใด แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริง อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการกระทำของฝ่ายหัวหน้าพรรค นายพิชัย รัตตกุล หรือ พล.อ.เปรม

¹⁵ จากการสัมภาษณ์นายสัมพันธ์ แป้นพัฒน์ ทำให้ได้ข้อมูลยืนยันตรงกันว่า สมาชิกพรรคส่วนหนึ่งได้ให้การยอมรับพล.อ.เปรม ในฐานะผู้นำรัฐบาล เพราะเป็นผู้ที่มีความเหมาะสมที่สุด และมีความเสี่ยงน้อยที่สุดต่อการถูกรัฐประหาร.

ก็ตาม ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่ามีสาเหตุมาจากกระบวนการกลั่นกรองอีกชั้นหนึ่งของ พล.อ.เปรม นั้นเอง รวมทั้งในกรณีนายเฉลิมพันธ์ ศรีวิกรม์ ซึ่งมีชื่ออยู่ในจำนวนรัฐมนตรีของพรรคด้วย หากไม่ได้รับการแต่งตั้งก็เป็นเพราะ นายเฉลิมพันธ์ ไม่ได้ผ่านการคัดเลือกภายในพรรคให้เป็น "ตัวจริง" และสาเหตุที่สำคัญคือ การไม่ได้รับการยอมรับจากพล.อ.เปรม ¹⁷

ผลจากกระบวนการนี้ได้ชี้ให้เห็นถึง ระบบของการต่อรองระหว่างกลุ่มพลังทั้งสองฝ่าย ในการกำหนดตัวบุคคลที่จะเข้าสู่องค์กรการบริหารระดับสูงสุด ในขณะที่พรรคการเมืองได้ผ่านกระบวนการเลือกตั้งมาอย่างถูกต้องชอบธรรม จึงมีอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ที่จะกำหนดตัวรัฐมนตรีของตนเองได้อย่างอิสระ โดยไม่ถูกแทรกแซงจากฝ่ายใด ๆ แต่ในขณะเดียวกัน ก็เป็นความพยายามที่จะลดทอนอำนาจการตัดสินใจของพรรคการเมืองที่มีมากขึ้น จากอีกฝ่ายหนึ่ง โดยการอ้างเหตุผลของความเหมาะสม ข้อเสนอดังกล่าว อาจได้รับการยืนยันจาก การกำหนดให้ตำแหน่งในคณะรัฐมนตรีส่วนหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญ (เช่น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง กระทรวงกลาโหม และกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น) มีที่มาจากฝ่ายของ พล.อ.เปรม เพื่อเป็นการป้องกันการเข้าร่วมในอำนาจที่มากเกินไปของพรรคการเมือง ¹⁸ ซึ่งได้เป็นผลกระทบต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ต่อไปอีกว่า ได้ทำให้ตำแหน่งในคณะรัฐมนตรีต้องลดลง โดยเฉพาะตำแหน่งที่สำคัญ การเข้าสู่อำนาจของพรรคการเมืองจึงมีข้อจำกัดเพิ่มขึ้น นอกเหนือไปจากการต้องต่อสู้ต่อรอง ทั้งระหว่างพรรคการเมืองร่วมรัฐบาล และภายในพรรคของตนเอง เพื่อแย่งชิงตำแหน่ง และสัดส่วนรัฐมนตรี รวมทั้งอำนาจในการกำหนดสัดส่วนของตำแหน่งรัฐมนตรีที่พรรคร่วมรัฐบาลจะได้รับ ซึ่งเป็นสิทธิขาดของ พล.อ.เปรม แต่เพียงผู้เดียวในการตัดสินใจ ทำให้พรรคการเมืองร่วมรัฐบาลไม่มีอำนาจการต่อรองใด ๆ ดังเช่นการขัดแย้งในจำนวนตำแหน่งรัฐมนตรีของพรรคประชาธิปไตย ที่จะได้รับการเข้าร่วมรัฐบาลเปรม 5 ว่าควรจะเป็น 16 หรือ 17 ตำแหน่ง

¹⁷ จากการสัมภาษณ์ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ ได้ยอมรับว่า เหตุสำคัญประการหนึ่งที่นายเฉลิมพันธ์ จะไม่มีโอกาสที่จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีได้เลยก็คือการไม่ได้รับการยอมรับจากพล.อ.เปรม.

¹⁸ ตำแหน่งรัฐมนตรีในส่วนของพล.อ.เปรม ในรัฐบาลชุดเปรม 4 มีจำนวน 11 ตำแหน่ง และ ในรัฐบาลเปรม 5 มี 7 ตำแหน่ง ในขณะที่คณะรัฐมนตรีมีตำแหน่งเพียง 44 ตำแหน่ง ทั้งนี้ไม่นับรวมตำแหน่งนายกรัฐมนตรีด้วย.

ซึ่งในท้ายที่สุดย่อมจะนำไปสู่ความขัดแย้งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ท่ามกลางความขัดแย้งภายในพรรคประชาธิปัตย์ดังกล่าว ได้มีความพยายามในการตกลง ประนีประนอมกันระหว่างคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย อันหมายถึงฝ่ายกุมอำนาจการบริหารพรรค ที่นำโดย นายพิชัย รัตตกุล และนายชวน หลีกภัย กับ กลุ่ม 10 มกรภายใต้การนำของนายวิระ มุสิกพงศ์ และนายเฉลิมพันธ์ ศรีวิกรม์ เป็นที่น่าสังเกตว่า ความพยายามประสานความเข้าใจเพื่อยุติปัญหา ความขัดแย้ง ได้เกิดขึ้นจนเกือบประสบกับความสำเร็จหลายครั้ง แต่ในบั้นปลายก็ต้องล้มเหลวลง ทั้งนี้ มีเหตุผลที่สามารถอธิบายได้สองประการ ในประการแรก ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ว่า ความพยายามไกล่เกลี่ยรอมชอมระหว่างทั้งสองฝ่าย ไม่ได้เกิดขึ้นโดยเจตนาอันแท้จริง หากเป็นไปเพื่อยืดระยะเวลาของการแตกหักเท่านั้น จึงเห็นได้ว่าเมื่อฝ่ายหนึ่งเกิดความเพเลียงพลังในกระบวนการ ขัดแย้ง ก็จะเสนอการเจรจาเพื่อยุติปัญหาในทันที ซึ่งคู่ขัดแย้งอีกฝ่ายหนึ่งย่อมไม่อาจจะยินยอมตาม ข้อเสนอ นั้น ในประการที่สอง ซึ่งอาจนับเป็นสาเหตุของประการแรกด้วย เป็นที่เห็นได้ชัดว่า ผล จากความพยายามประสานจากตัวแทนของกองทัพ (โดย พล.อ.ชวลิต และ พล.ต.มวงคล) ได้กลายเป็นตัวปัญหาเสียเอง ที่ทำให้ความขัดแย้งต้องลุกลามขยายตัวออกไป และเพิ่มระดับของความรุนแรง ยิ่งขึ้น ¹⁹

นอกจากนี้ ความพยายามในการยุติความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพก็ไม่ได้บังเกิดขึ้น กล่าวคือ บทบาทในการประสานความขัดแย้งโดยตัว พล.อ.เปรม เอง ด้วยเหตุที่ พล.อ.เปรม ได้ปฏิเสธที่จะรับหน้าที่ดังกล่าว โดยเหตุผลที่ว่าจะเป็นการแทรกแซงกิจการภายในของพรรคการเมือง ในขณะที่ พล.อ.เปรม มีศักยภาพสูงมากที่จะยุติปัญหาความขัดแย้งนี้ได้ ²⁰

ความขัดแย้งภายในพรรคประชาธิปัตย์ กรณีกลุ่ม 10 มกรา นับได้ว่าเป็นตัวชี้ที่สำคัญ

¹⁹ จากการสัมภาษณ์ ดร.สุรินทร์ นิสสุวรรณ ตูรายละเอียดในบทที่ 2.

²⁰ จัตุรนต์ คชสิทธิ์ อดีตสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ที่ได้ร่วมอยู่ในเหตุการณ์ความขัดแย้ง ครั้งนี้ ได้ยอมรับว่าคู่ขัดแย้งทุกฝ่ายได้ประกาศยอมรับ หากพล.อ.เปรม เป็นผู้เข้ามาตัดสินปัญหา แต่พล.อ.เปรม ก็ไม่ได้แสดงท่าทีและบทบาทใด ๆ ดู ข่าวพิเศษ (22-28 กรกฎาคม 2530) :

ที่แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของระบอบ ในการผลักดันให้ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มพลัง ทั้งสองฝ่ายได้กลับมาสู่ดุลแห่งอำนาจใหม่ พรรคประชาธิปัตย์ที่ได้รับชัยชนะจากการเลือกตั้งอย่าง สูง ได้ถูกลดอำนาจและบทบาทลงจนไม่อาจใช้ศักยภาพของการเป็นพรรคการเมืองที่ใหญ่ที่สุดได้ อย่างเต็มที่ กรณีความขัดแย้งครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการตอกลิ้มของความขัดแย้ง เดิมที่มีอยู่แล้ว ให้ขยายออกไปจนกระทั่งไม่อาจมีการประนีประนอมใด ๆ กันได้ ซึ่งเป็นผลให้ พรรคประชาธิปัตย์ต้องแตกแยกออกเป็นสองฝักสองฝ่าย ซึ่งกรณีดังกล่าวจะไม่พบในช่วง เวลาที่ พรรคประชาธิปัตย์ยังไม่เติบโตเป็นพรรคขนาดใหญ่ ดังเช่นภายหลังการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2526

ดังนั้น เราจึงอาจสรุปผลของระบอบกึ่งประชาธิปไตย ที่มีต่อความขัดแย้ง และฝักฝ่าย ภายในพรรคประชาธิปัตย์ได้ว่า การเกิดฝักฝ่ายขึ้นในพรรคประชาธิปัตย์ เป็นผลอันเนื่องมาจาก ลักษณะทางการเมืองในระบอบกึ่งประชาธิปไตย ซึ่งเป็นขีดจำกัดการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมือง ของพรรคการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง เพราะส่วนหนึ่งของที่นั่งในคณะรัฐบาล จะต้องแบ่งกับ ฝ่ายที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง ดังนั้น เมื่อใดที่พรรคประชาธิปัตย์มีเสียงข้างมากในสภา แต่ไม่ เด็ดขาด ก็จะมีความรุนแรงของฝักฝ่ายมากขึ้นตามไปด้วย

3 สาเหตุภายใน : ผลกระทบจากโครงสร้างของระบอบอุปถัมภ์

จากการกล่าวถึงผลของลักษณะทางการเมืองในระบอบกึ่งประชาธิปไตย ที่มีต่อการเกิด ขึ้นของฝักฝ่ายในพรรคประชาธิปัตย์ จะเห็นได้ว่า ระบบการเมืองไม่ได้เป็นตัวก่อให้เกิดฝักฝ่ายขึ้น โดยตรง หากเป็นผลในเชิงสนับสนุนให้เกิดฝักฝ่ายขึ้น จากการศึกษามิติความขัดแย้ง ก็ได้พิสูจน์ ให้เห็นแล้วว่า ฝักฝ่ายได้แฝงตัวอยู่ในพรรคพรรคประชาธิปัตย์มาโดยตลอด แต่จะปรากฏขึ้นอย่าง ชัดเจนเมื่อใดนั้น ก็ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพขององค์กรภายในพรรคประชาธิปัตย์เอง ที่จะก่อให้เกิด การกระจายประโยชน์ได้มากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ระบบการเมืองจะเป็นส่วนเสริมที่สำคัญ หากว่า การเกิดฝักฝ่ายจะเป็นผลให้นำไปสู่การสร้างดุลอำนาจที่เหมาะสม ในเวลาที่พรรคการเมืองมีความ เข้มแข็งขึ้น

ดังนั้น ความจำเป็นในการวิเคราะห์สาเหตุที่แท้จริงของฝักฝ่าย จึงเกิดขึ้นเพื่อนำ ไปสู่การอธิบายภาพที่ชัดเจนของฝักฝ่าย ผลที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากฝักฝ่าย ทั้งในด้านการส่งเสริม พัฒนา และการทำลาย รวมทั้งการแสวงหายุทธวิธี เพื่อกำหนดแนวทางการคลี่คลายของฝักฝ่าย ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่พรรคการเมืองได้มากที่สุด

ผลของการศึกษาประวัติความขัดแย้งภายในพรรคประชาธิปไตยมาตั้งแต่ต้น ได้ชี้ให้เห็นว่า ฝักฝ่ายใดเกิดขึ้นภายในพรรคอยู่ตลอดเวลา นับแต่การก่อตั้งพรรคใน พ.ศ. 2489 จนถึง การเกิดความขัดแย้งครั้งสุดท้ายใน พ.ศ. 2530-2531 และได้พบว่าการเกิดฝักฝ่ายขึ้นในแต่ละครั้งนั้นมีลักษณะร่วมกันอยู่บางประการของการรวมตัวกันของสมาชิกพรรค อาจกล่าวได้ว่าฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นภายในพรรคประชาธิปไตยแทบทุกครั้งนั้น มีเหตุมาจากผลของการคงลักษณะภูมิภาคนิยมเป็นหลัก แต่การสรุปสาเหตุดังกล่าวไม่อาจนำไปสู่การอธิบายที่รอบคอบ และครอบคลุมในทุกด้านได้ โดยสภาพแห่งข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น จะเห็นได้ว่าฝักฝ่ายใดเกิดขึ้นจากการรวมตัวของสมาชิก โดยมีลักษณะร่วมกันในบางประการ การร่วมกันเนื่องจากภูมิภาคก็เป็นสาเหตุหนึ่ง แต่การเกิดฝักฝ่ายไม่ได้มีผลเนื่องมาจากภูมิภาคแต่เพียงประการเดียว หากการเป็นฝักฝ่ายตามภูมิภาคได้เป็นรูปแบบหนึ่งของการเกิดฝักฝ่าย อันมีที่มาจากโครงสร้างของระบบประการหนึ่ง ที่ได้ครอบงำระบบสังคมโดยรวมเอาไว้

โครงสร้างของระบบดังกล่าวก็คือระบบอุปถัมภ์ (patron-client system) นั่นเอง ด้วยเหตุที่การรวมตัวกันของสมาชิกในฝักฝ่ายนั้น ได้เกิดจากการร่วมกันในลักษณะบางประการ ที่ไม่ใช่รูปแบบที่เป็นทางการ และการเชื่อมโยงระหว่างสมาชิกก็ได้เป็นไปโดยผลของความสัมพันธ์ส่วนตัว ที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมในความสัมพันธ์ที่เป็นทางการ อันมีกฎระเบียบควบคุมบังคับที่ชัดเจน เมื่อได้พิจารณาการเกิดขึ้นของฝักฝ่ายในพรรคประชาธิปไตย ตามสภาพแห่งความเป็นจริงดังกล่าว เปรียบเทียบกับการอธิบายลักษณะ และสภาพของฝักฝ่ายในทางทฤษฎี ดังที่ได้นำเสนอเอาไว้ในบทที่ 1 แล้ว จะทำให้เห็นถึงความสอดคล้องที่ชัดเจน

อย่างไรก็ตาม การอธิบายจะไม่ได้มุ่งไปเพียงแต่เฉพาะ การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างสภาพแห่งข้อเท็จจริง กับ ข้อสรุปในเชิงทฤษฎีเท่านั้น อำนาจการอธิบายของโครงสร้างของระบบอุปถัมภ์ จะต้องครอบคลุมถึงการอธิบายทั้งในภาพรวม และข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในแต่ละกรณีด้วย ในที่นี้จึงจะเสนอแนวทางการอธิบายฝักฝ่าย โดยโครงสร้างของระบบอุปถัมภ์ในสองระดับ กล่าวคือ ในระดับแรก ระบบการอุปถัมภ์ในวงกว้าง จะเป็นการอธิบายให้เห็นลักษณะโดยรวมของพรรคประชาธิปไตย ที่มีการเคลื่อนไหวไปภายใต้ลักษณะบางประการที่เป็นการอ้างอิงอยู่กับความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม ในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อพรรคในแง่มุมต่าง ๆ รวมทั้งฝักฝ่ายด้วย ในระดับที่สองจะเป็นการอธิบายถึงระบบการอุปถัมภ์ในวงแคบ คือ การพิจารณาฝักฝ่ายในแต่ละกรณี ถึงลักษณะของการรวมตัวกันของสมาชิก การผูกพันสมาชิกเข้าไว้ด้วยกัน รวมทั้งการเคลื่อนไหวของฝักฝ่ายเพื่อแสดงบทบาททางการเมือง อันเป็นกระบวนการเข้าสู่อำนาจ ตลอดจนการคลี่คลายของฝักฝ่ายในที่สุด ซึ่งจะได้อธิบายต่อไปในรายละเอียด

การพิจารณาระบบการอุปถัมภ์ในวงกว้าง เป็นการอธิบายถึงลักษณะสังคมโดยรวมที่ถูกผลักดันให้เคลื่อนไหวไปโดยโครงสร้างของสังคมที่ครอบงำส่วนต่าง ๆ ไว้ทั้งหมด ซึ่งเป็นการศึกษาถึงลักษณะของสังคมไทยที่มีพื้นฐานมาจากระบบอุปถัมภ์²¹ ในขณะเดียวกัน ได้มีการนำรูปแบบของการจัดองค์กรที่เป็นทางการ เข้ามาใช้ในโครงสร้างของสังคมสมัยใหม่ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ดังนั้น ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ การซ้อนทับกันอยู่ระหว่างรูปแบบที่เป็นทางการ กับรูปแบบที่ไม่เป็นทางการในโครงสร้างหนึ่ง ๆ โดยรูปแบบที่ปรากฏจะเป็นไปในลักษณะที่เป็นทางการ อันประกอบไปด้วยการจัดองค์กรที่มีความชัดเจน มีกฎระเบียบควบคุมที่แน่ชัด หากในเนื้อหาของพฤติกรรมที่ดำเนินไปภายใต้โครงสร้างนั้น จะถูกขัดต้นโดยความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมที่เป็นพื้นฐานของสังคม นั่นคือ การคงอยู่ของอิทธิพลของความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ ที่มีต่อการกำหนดพฤติกรรมของบุคคล²²

ดังนั้น จึงอาจพิจารณาได้ว่า เมื่อระบบสังคมมีการดำเนินไปในลักษณะเช่นนี้ โครงสร้างในระดับบนจะมีลักษณะเป็นผู้อุปถัมภ์ (patron) ในขณะที่โครงสร้างในส่วนล่าง จะเป็นผู้รับการอุปถัมภ์ (client) ดังจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐ กับประชาชน ระหว่างองค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐ คือระบบราชการ กับประชาชน รูปแบบของความสัมพันธ์เช่นนี้จะปรากฏในทุกระดับขององค์กร และในทุกส่วนของสังคม

แต่เมื่อได้พิจารณาถึงอิทธิพลของโครงสร้างพื้นฐานดังกล่าว ที่มีต่อการจัดกิจกรรมทางการเมืองขององค์กรต่าง ๆ โดยเฉพาะพรรคการเมือง จะเห็นได้ว่าพรรคการเมืองไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อรองรับรูปแบบของความสัมพันธ์ดังกล่าว ในทางตรงกันข้าม ในฐานะที่เป็นตัวแทนอำนาจของประชาชน พรรคการเมืองจะต้องทำหน้าที่ในการต่อสู้เรียกร้อง และรวบรวมประโยชน์ของประชาชน เพื่อนำไปสู่การกำหนด และการกระจายคุณค่าของสังคมให้เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง ดังนั้น ภายใต้โครงสร้างของระบบพรรคการเมือง ประชาชนจะต้องเป็นผู้รับบริการในฐานะที่เป็นเจ้าของอำนาจ ไม่ใช่ในลักษณะที่เป็นผู้รับการอุปถัมภ์อีกต่อไป

²¹ เกี่ยวกับเรื่องนี้ โปรดดู ปิยะฉัตร ปิตะวารณ, การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ.2411-2453 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2524).

²² ดูการอธิบายลักษณะของแนวความคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ ในบทที่ 1.

และโดยหน้าที่ของพรรคการเมืองในลักษณะดังกล่าวนี้เอง ที่จะทำให้พรรคสามารถแสวงหาความสนับสนุนจากประชาชนได้อย่างกว้างขวาง การคงอยู่ของพรรคการเมือง ตลอดจนการเติบโตใหญ่ต่อไปในอนาคตของพรรค จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างระบบของความสัมพันธ์ระหว่างพรรคกับประชาชนขึ้นใหม่ เพื่อทำหน้าที่รองรับการกระจายประโยชน์ รวมทั้งเป็นการสร้างฐานสนับสนุนพรรคในการเลือกตั้ง นั่นคือการสร้างฐานมวลชนขึ้น โดยหลักการดังกล่าว พรรคการเมืองจึงต้องมีการจัดองค์กรของพรรคให้กระจายไปในภูมิภาคต่าง ๆ ในรูปของสาขาพรรค เพื่อรองรับการสร้างความสัมพันธ์เช่นนั้นให้เกิดผลขึ้นอย่างจริงจังในทางปฏิบัติ

เมื่อได้พิจารณาถึงการทำหน้าที่ของพรรคการเมืองไทยในระบบความสัมพันธ์ใหม่นี้ จะพบว่าพรรคการเมืองไทยยังไม่ได้มีการดำเนินการในเรื่องนี้อย่างจริงจัง จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับพรรคการเมือง พบว่า ในช่วงเวลาก่อนการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2529 มีพรรคการเมืองที่ได้ดำเนินการจัดตั้งสาขาพรรคขึ้นแล้วเพียง 6 พรรค ส่วนพรรคอื่น ๆ ที่เหลืออีก 14 พรรค ยังไม่ได้มีการจัดตั้งสาขาพรรคขึ้นเลย และในจำนวน 6 พรรคการเมืองนั้น พบว่ามีการจัดตั้งสาขาพรรคขึ้นในจำนวนที่น้อยมาก พรรคที่มีสาขามากที่สุดคือพรรคประชาธิปัตย์ ก็มีการจัดตั้งสาขาขึ้นเพียง 113 สาขา ใน 50 จังหวัดเท่านั้น ²³ และในจำนวนสาขาพรรคเหล่านี้ ได้มีการดำเนินการที่จริงจังเพียงใดหรือไม่นั้น จำเป็นต้องมีการศึกษาต่อไป

ดังนั้น เมื่อพรรคการเมืองไม่ได้มีการใช้สาขาในการแสวงหาความสนับสนุนอย่างจริงจังแล้ว การระดมคะแนนเสียงในการเลือกตั้งจึงจำเป็นต้องเสาะหาวิธีการอื่น ๆ เข้ามาใช้ เพื่อให้ได้รับชัยชนะ ในการนี้ พรรคการเมืองไทยได้หันกลับไปใช้โครงสร้างของระบบความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม คือ ความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ โดยผ่านระบบหัวคะแนน ระบบหัวคะแนนที่จะก่อให้เกิดประสิทธิผลขึ้นได้ จะต้องประกอบไปด้วยเครือข่ายของระบบอุปถัมภ์ขนาดใหญ่ ซึ่งมีโครงสร้างการอุปถัมภ์เป็นลำดับขั้น จากหัวคะแนนที่ใหญ่ที่สุดซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลและบารมีสูงที่สุดในท้องถิ่น ลงมาสู่หัวคะแนนในลำดับรองซึ่งเป็น "ลูกน้อง" โดยมีการกระจายออกไปอย่างกว้างขวาง และหัวคะแนนรองเหล่านี้ก็จะมีลูกน้องต่อไปอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นหัวคะแนนลำดับรองลงไปอีก จนกระทั่งถึงประชาชนผู้เลือกตั้ง

²³ ส่วนพรรคการเมืองอื่น ๆ คือ พรรคก้าวหน้า มีสาขาพรรค 37 แห่ง พรรคพลังใหม่ 7 แห่ง พรรคกิจสังคม พรรคปวงชนชาวไทย และพรรคเกษตรกร มีสาขาเพียงพรรคละ 1 แห่ง.

โดยพรรคการเมืองจะต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กับหัวคะแนนในลำดับสูงสุด เพื่อสามารถยึดกุมเครือข่ายของระบบไว้ให้ได้ทั้งหมด โดยนัยนี้ พรรคจึงไม่ได้มีการสัมพันธ์กับประชาชนโดยตรง แต่เป็นการติดต่อผ่านหัวคะแนน และพรรคก็ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อประชาชนผู้เลือกตั้ง หากจะต้องรับผิดชอบต่อหัวคะแนน ซึ่งเป็นผู้กำหนดการได้มาซึ่งอำนาจของตน ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าในระบบความสัมพันธ์เช่นนี้ หัวคะแนนจะเป็นผู้ที่กำหนดวิถีแห่งความสัมพันธ์ โดยที่พรรคการเมืองไม่อาจปฏิเสธหรือต่อรองได้ และในขณะเดียวกัน หัวคะแนนก็จะเป็นผู้กำหนดความสัมพันธ์ในโครงสร้างของระบบอุปถัมภ์ของตนด้วย พรรคการเมืองจะประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งหรือไม่ จึงไม่ขึ้นอยู่กับ การแสวงหาความนิยมจากประชาชนโดยตรง แต่จะขึ้นอยู่กับ การเลือกใช้หัวคะแนนที่เหมาะสม ในทางเดียวกัน ประชาชนก็ไม่ได้สัมพันธ์กับพรรคโดยตรง การตัดสินใจเลือกพรรคการเมืองใดจะขึ้นอยู่กับหัวคะแนนอุปถัมภ์ของตน ในระบบของความสัมพันธ์เช่นนี้ พรรคการเมืองจึงไม่อาจเป็นผู้แทนของประชาชนได้อย่างเด็ดขาด พรรคการเมืองไทยจึงมีลักษณะเป็นพรรคอุปถัมภ์ (patron party) ที่ไม่มีลักษณะเป็นพรรคมวลชน (mass party) ที่สามารถกระจายฐานสนับสนุนไปยังประชาชนอย่างกว้างขวางได้

ดังนั้น วิถีแห่งความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน กับพรรคการเมือง จึงไม่อาจเป็นไปในลักษณะที่ว่า พรรคเลือกคนประชาชนเลือกพรรค แต่อย่างใด หากแต่เป็นไปในลักษณะที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งจะเป็นผู้เลือกพรรค และหัวคะแนนจะเป็นผู้เลือกผู้สมัคร²⁴ ด้วยเหตุนี้ การเข้าสู่พรรคของสมาชิกจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการร่วมกันในอุดมการณ์ หรือแนวทางทางการเมือง โดยการคัดเลือกของพรรค หากเป็นไปโดยการต่อรองในผลประโยชน์บางประการจากการที่ผู้สมัครนั้นมีศักยภาพสูงที่จะได้รับการเลือกตั้ง ประกอบกับเงื่อนไขของรัฐธรรมนุญที่ทำให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องสังกัดพรรค จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้พรรคการเมืองต้องประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีความหลากหลาย การร่วมกันในลักษณะบางประการของสมาชิกพรรคจึงไม่อาจมีขึ้นได้ หากจะมีก็แต่เพียงการร่วมกันของสมาชิกพรรคบางกลุ่มเท่านั้น พรรคการเมืองที่เกิดขึ้นโดยลักษณะนี้จึงมีความอ่อนไหวอย่างมากต่อการเกิดฝักฝ่ายขึ้นเป็นกลุ่มย่อย ๆ ภายในพรรคมากมาย

²⁴ จากการสัมภาษณ์อดีตสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ท่านหนึ่ง ทำให้ได้รับการยืนยันในเรื่องนี้ โดยมีตัวอย่างจากความพยายามของนายวิระ มุสิกพงศ์ ที่จะติดต่อผู้มีอิทธิพลในจังหวัดชลบุรี ให้สนับสนุนพรรคประชาธิปัตย์ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะผู้สมัครที่เป็นคนของผู้มีอิทธิพลท่านนั้น ไม่เลือกที่จะอยู่กับพรรคประชาธิปัตย์.

เมื่อได้พิจารณาการดำเนินการในด้านดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าพรรคประชาธิปัตย์ได้มีการจัดตั้งสาขาพรรคขึ้นเป็นจำนวนมาก มากกว่าพรรคการเมืองอื่น ๆ และมีการดำเนินการในเรื่องนี้มาเป็นเวลานาน ก่อนพรรคการเมืองใด ๆ จึงอาจพิจารณาได้ว่า พรรคประชาธิปัตย์ได้มีความพยายามในการพัฒนาสาขาพรรคอย่างจริงจัง เพื่อที่จะเป็นแนวทางอันนำไปสู่การเป็นพรรคมวลชนต่อไป แต่จากการศึกษาถึงบทบาทของสาขาพรรคประชาธิปัตย์ ทำให้เห็นได้ว่าสาขายังมีอำนาจและบทบาทในการผลักดันภายในพรรคอยู่ในระดับต่ำ บทบาทที่สำคัญของสาขาพรรคที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ อำนาจในการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารพรรคโดยผ่านที่ประชุมใหญ่ ในขณะที่บทบาทที่สำคัญที่สาขาพรรคจะพึงมี คือ อำนาจในการคัดเลือก หรือมีส่วนผลักดันในการเสนอชื่อผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรค ไม่ได้กระจายมาสู่สาขาแต่อย่างใด สาขาพรรคประชาธิปัตย์จึงไม่อาจเป็นตัวแทนของประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้อย่างแท้จริง โดยนัยนี้สาขาพรรคประชาธิปัตย์จึงมีลักษณะเป็นแต่เพียงรูปแบบของความพยายามในการสร้างฐานมวลชนของพรรคเท่านั้น

สาขาพรรคประชาธิปัตย์จึงมีบทบาทที่สำคัญเพียง การเป็นเครื่องมือในการต่อสู้แย่งชิงอำนาจการนำการบริหารพรรคดังที่ได้กล่าวมาแล้วเท่านั้น อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาได้พบว่าสาขาพรรคจะมีความผูกพันกับตัวผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคในเขตที่สาขานั้นตั้งอยู่เป็นอย่างมาก เพราะสาขาพรรคจะมีส่วนต่อการได้รับการเลือกตั้งของผู้สมัครในระดับหนึ่ง จึงเป็นที่เห็นได้ว่าสาขาพรรคประชาธิปัตย์ไม่ได้ทำหน้าที่ใด ๆ มากไปกว่าการเป็นเพียงฐานคะแนนเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรค ดังนั้นสาขาพรรคประชาธิปัตย์จึงไม่ได้มีความแตกต่างในหน้าที่ไปจากระบบหัวคะแนนแต่อย่างใด เพียงแต่บทบาทของสาขาพรรคต่อการได้รับชัยชนะการเลือกตั้งยังมีในระดับที่ไม่อาจทัดเทียมกับหัวคะแนนเท่านั้น

ด้วยเหตุดังกล่าว สาขาพรรคประชาธิปัตย์จึงไม่อาจทำให้พรรคต้องมีความแตกต่างไปจากพรรคการเมืองอื่น ๆ แม้ว่าจะมีการจัดตั้งสาขาเป็นจำนวนมากก็ตาม การประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งของพรรค จึงกล่าวไม่ได้ว่าเป็นผลมาจากสาขาพรรค ดังนั้น จึงพบว่าแม้พรรคจะได้จัดตั้งสาขาขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่การระดมเสียงสนับสนุนในการเลือกตั้ง พรรคประชาธิปัตย์ยังมีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาระบบหัวคะแนนอยู่ ²⁵

²⁵ ตัวอย่างเช่น การเข้าหาผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นต่าง ๆ ของนายวิระ มุสิกพงศ์ เมื่อครั้งที่ เป็นเลขาธิการพรรค เพื่อขอความช่วยเหลือในการเลือกตั้งของพรรคใน พ.ศ. 2529.

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า พรรคประชาธิปไตยหาได้มีความแตกต่างไปจากพรรคการเมืองอื่น ๆ ในการสร้างความสัมพันธ์กับประชาชนแต่อย่างใดไม่ ความพยายามในการสร้างระบบความสัมพันธ์ขึ้นใหม่ตามแนวทางที่พรรคการเมืองควรจะเป็นไม่อาจดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างสาขาพรรคขึ้นเพื่อรองรับรูปแบบการดำเนินการแบบพรรคมวลชน ได้ถูกเบี่ยงเบนออกจากเป้าหมายและแนวทางที่แท้จริง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความไม่พร้อมขององค์กรของพรรคเองในอันที่จะปรับตัวไปสู่แนวทางดังกล่าว พรรคประชาธิปไตยจึงยังคงมีความจำเป็นในการนำเอาโครงสร้างของระบบอุปถัมภ์มาใช้ในการดำเนินการของพรรค ในการแสวงหาความสนับสนุนจากประชาชนในการเลือกตั้ง รวมทั้งการนำระบบอุปถัมภ์มาสู่การดำเนินการของสาขา ลักษณะดังกล่าวได้ชี้ไปสู่การเกิดฝักฝ่ายขึ้นภายในพรรคอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

นอกเหนือไปจากนี้ ระบบการอุปถัมภ์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อขัดต้นความสัมพันธ์ ระหว่างพรรคกับประชาชน ยังเป็นเหตุเป็นผลกับการเกิดระบบการอุปถัมภ์ในวงแคบ คือการเกิดความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ขึ้นภายในพรรค และในฝักฝ่ายภายในพรรค กล่าวคือ ในขณะที่ความสัมพันธ์ภายนอกพรรคได้เป็นไปโดยการขัดต้นของโครงสร้างการอุปถัมภ์ โดยที่พรรคประชาธิปไตยยังคงมีองค์กรที่เป็นทางการรองรับระบบของความสัมพันธ์ในอีกรูปแบบหนึ่ง ความสัมพันธ์ภายในพรรคระหว่างสมาชิก ก็ได้เป็นไปในทำนองเดียวกัน แต่ความสัมพันธ์นั้นไม่ได้เกิดขึ้นในองค์กรของพรรคโดยตรง หากได้เกิดขึ้นในองค์กรย่อยที่เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการภายในพรรค นั่นคือ การอธิบายถึงการเกิดขึ้นของฝักฝ่ายภายในพรรคประชาธิปไตย

พิจารณาในทางทฤษฎี การรวมตัวและการผูกพันของสมาชิกในฝักฝ่ายเป็นผลอันเนื่องมาจากการมีสายใยของการสัมพันธ์กันใน 3 รูปแบบ คือ²⁶ ในประการแรก เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 2 คน (dyadic relationship) ที่เกิดขึ้นจากการสร้างข้อตกลงกันระหว่างคู่พันธมิตร (dyadic alliances) ในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ หรือในการช่วยเหลือกัน ในบางประการ ในรูปแบบที่สอง เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์โดยตรง (patron-client

²⁶ ดู Carl H. Lande, "The Dyadic Basis of Clientelism," in Friends Followers and Factions : A Reader in Political Clientelism, ed. Steffen W. Schmidt and Others (California : University of California Press, 1977) สำหรับการอธิบายรายละเอียดของเรื่องนี้ โปรดดูในบทที่ 1.

relationship) อันเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่ฝ่ายหนึ่งอยู่เหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง และในรูปแบบที่สาม เป็นลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีการขยับขยายตัวออกไปในแนวนอนมากขึ้น ซึ่งทำให้เกิดเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่กว้างขวางออกไป (social network)

เมื่อได้นำแนวความคิดดังกล่าวมาพิจารณาการเกิดขึ้นของฝักฝ่ายภายในพรรคประชาธิปไตย จะเห็นได้ว่า ในแต่ละช่วงเวลาฝักฝ่ายได้ปรากฏขึ้นในรูปแบบลักษณะที่แตกต่างกัน แต่ก็ยังคงอยู่ภายใต้ระบบของความสัมพันธ์ส่วนบุคคลอยู่นั่นเอง ซึ่งได้สะท้อนออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ดังเช่น การรวมตัวกันโดยภูมิภาค เป็นกลุ่ม ส.ส.ภาคใต้ กลุ่ม ส.ส.อีสาน เป็นต้น การสัมพันธ์และติดตามบุคคลที่ได้ให้ความช่วยเหลือมาก่อนในเรื่องต่าง ๆ อันทำให้ผู้ติดตามต้องรวมตัวเข้าอยู่ในกลุ่มที่ผู้นำสังกัด หรือมีความสัมพันธ์ด้วย

อย่างไรก็ตาม การเกิดฝักฝ่ายขึ้นในบางช่วงเวลา อาจเห็นได้ว่าไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์มากนัก เช่นการเกิดกลุ่มก้าวหน้า และกลุ่มฝ่ายขวา ขึ้นในพรรคในระหว่าง พ.ศ.2517-2519 ซึ่งเป็นผลมาจากการไม่สอดคล้องกันในแนวทางการดำเนินการทางการเมืองของแต่ละฝ่าย แต่ภายใต้ลักษณะของการรวมตัวกันเช่นนั้น เราไม่อาจปฏิเสธได้ถึงอิทธิพลของโครงสร้างของระบบการอุปถัมภ์ได้โดยสิ้นเชิง กล่าวโดยเฉพาะลงไปก็คือ การรวมตัวของสมาชิกในแต่ละฝักฝ่าย ไม่ได้เกิดขึ้นจากการร่วมกันในแนวทางทางการเมืองแต่เพียงประการเดียวเท่านั้น หากได้มีปัจจัยพิเศษบางประการที่เข้ามาเชื่อมโยง และผูกพันสมาชิกเข้าไว้ด้วยกัน ข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนต่อเรื่องดังกล่าว อาจเห็นได้จากการรวมตัวกันของกลุ่มก้าวหน้า ที่มีรากฐานสำคัญจากการรวมตัวของกลุ่มสมาชิกพรรคจากภาคใต้ ภายใต้การนำของนายสุรินทร์ มาศดิตถ์ รวมทั้งการผูกพันของสมาชิกกลุ่มฝ่ายขวา ที่เกิดจากความสัมพันธ์พิเศษที่ไม่เป็นทางการระหว่างผู้นำ กับผู้ติดตาม

ฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นภายในพรรคประชาธิปไตยตั้งแต่ พ.ศ.2522 เป็นต้นมา ได้มีความชัดเจนในการรวมตัวกันมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากว่าเงื่อนไขของการรวมตัวในรูปแบบอื่น ๆ ได้หมดสิ้นไปพร้อมกับการแตกแยกใน พ.ศ.2519 ดังนั้น ผลของการเชื่อมโยงโดยการอุปถัมภ์จึงปรากฏเป็นรูปแบบที่เด่นชัด และมีอิทธิพลมากที่สุด จึงเห็นได้ว่าการแบ่งแยกเป็นฝักฝ่ายในพรรคนับแต่เวลานั้น เป็นต้นมา จะปรากฏในรูปของการเป็นกลุ่มตามภูมิภาค และการติดตามบุคคลเป็นหลัก เช่น การรวมตัวของกลุ่ม ส.ส.ใต้ กลุ่มสมาชิกพรรคที่สนับสนุนนายอุทัย พิมพ์ใจชน เป็นต้น การต่อสู้และแสดงบทบาทของสมาชิกพรรคจึงกระทำไปโดยผ่านกลุ่มเหล่านี้เป็นหลัก ภายใต้การจัดวางระบบการแบ่งเฉลี่ยทรัพยากรของพรรค

ดังได้กล่าวมาแล้วถึงผลของโครงสร้างและองค์กรของพรรค ที่มีส่วนต่อการเกิดฝักฝ่ายขึ้นภายในพรรค จะเห็นได้ว่า โครงสร้างและองค์กรของพรรคประชาธิปไตยได้ถูกจัดวางขึ้นเพื่อรองรับระบบการแบ่งเฉลี่ยประโยชน์และอำนาจ ไปตามลักษณะของฝักฝ่ายที่เกิดขึ้น กล่าวคือ ในขณะที่พรรคไม่อาจปฏิเสธการมีอยู่ของฝักฝ่ายได้ จึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องแสวงหาวิธีการที่จะแบ่งเฉลี่ยอำนาจ และผลประโยชน์ที่เหมาะสมระหว่างฝักฝ่ายต่าง ๆ ในขณะเดียวกันก็จะเป็นการป้องกันการเข้ายึดกุมอำนาจของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างเด็ดขาด อันจะทำให้เกิดการต่อสู้ และต่อต้านอย่างรุนแรงจากฝ่ายอื่น ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การแตกแยกของพรรคดังเช่นที่เคยเกิดขึ้น ดังนั้น กฎระเบียบต่าง ๆ ที่ถูกกำหนดขึ้นโดยข้อบังคับพรรค เพื่อวางแนวทางการเข้าสู่อำนาจภายในพรรค จึงต้องเป็นไปโดยการแบ่งเฉลี่ยที่ยุติธรรมระหว่างฝักฝ่ายต่าง ๆ แม้กระนั้นก็ตาม การมีอิทธิพลที่โดดเด่นของฝักฝ่ายหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะกลุ่ม ส.ส. ใต้ ก็ยังคงปรากฏขึ้น โดยเหตุที่เป็นกลุ่มที่มี ส.ส. ในสังกัดมากที่สุดมาโดยตลอด อำนาจในการต่อรองภายใต้กฎเกณฑ์ และนอกเหนือกฎเกณฑ์ จึงมีสูงกว่าฝ่ายอื่น ๆ

กล่าวโดยเฉพาะในกลุ่ม ส.ส. ใต้ จะเห็นว่า เป็นกลุ่มที่มีการรวมตัวอย่างเหนียวแน่นที่สุดในพรรค ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่กลุ่ม ส.ส. ใต้มีการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่มของตนเองที่สอดคล้องกับลักษณะพื้นฐานของการรวมกลุ่มในสังคมมากที่สุด กล่าวคือ โดยลักษณะของคนใต้เองที่นิยมการมีความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นพิเศษ มีการนับถือกันตามระบบอาวุโสที่ชัดเจน นอกเหนือไปจากนี้ กลุ่ม ส.ส. ใต้ยังมีการสืบทอดทายาททางการเมืองอย่างเป็นระบบ โดยสมาชิกเก่าที่มีอาวุโสจะต้องทำหน้าที่ที่สำคัญคือ การเป็นฐานทางการเมืองให้แก่คนรุ่นใหม่ ตลอดจน การที่อิทธิพลของเงินจะเข้ามามีบทบาทน้อยที่สุด ทำให้เกิดความเท่าเทียมกันขึ้นในทางเศรษฐกิจ ดังนั้นการมีอิทธิพลหรือบารมีของผู้เฒ่าในกลุ่ม จะต้องมาจากการสร้างสมในสิ่งอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับการช่วยเหลือทางการเงินให้แก่สมาชิกอื่น ๆ

กล่าวได้ว่าการเริ่มต้นของกลุ่ม ส.ส. ใต้ มีที่มาจากการรวมตัวกันของ ส.ส. ในภาคใต้ของพรรค ภายหลังจากเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2512 โดยมี การรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ และไม่มีบทบาทของกลุ่มที่โดดเด่นนัก หากมีอิทธิพลในพรรคในนามของกลุ่มหนุ่ม ซึ่งเป็นการรวมตัวของสมาชิกใหม่ ๆ ของพรรค แต่ภายหลังจากได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งมากขึ้นในสัดส่วนที่สูงกว่า ส.ส. จากภาคใด ๆ ในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งต่อมา ทำให้อิทธิพลของกลุ่ม ส.ส. ใต้เริ่มมีมากขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งเห็นได้จากบทบาทของกลุ่มภายในพรรคหลังการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2518 และ ใน พ.ศ. 2519 และแม้กระทั่งภายหลังการแตกแยกที่รุนแรง อันส่งผลให้พรรคได้รับความนิยมลดลงอย่างมาก สมาชิกพรรคจากภาคใต้อีกยังคงมีสัดส่วน ส.ส. ในสังกัดสูงที่สุดภายในพรรค และจำนวน ส.ส. ที่ได้รับการเลือกตั้งของภาคก็มีสูงเป็นลำดับที่สอง รองลงมาจากพรรคกิจสังคมเท่านั้น (พรรค

กิจสังคม ได้รับการเลือกตั้งในภาคใต้จำนวน 17 คน ส่วนพรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือก 13 คน ในขณะที่จำนวน ส.ส.ที่ได้รับการเลือกตั้งทั้งหมดของพรรค มีเพียง 33 คน เป็นลำดับที่ 3 รองจากพรรคกิจสังคม และพรรคชาติไทย)

ในขณะที่กลุ่ม ส.ส.ใต้เริ่มมีอิทธิพลในพรรคเพิ่มขึ้น กลุ่ม ส.ส.จากภาคอื่น ๆ กลับไม่มีบทบาทที่น่าที่โดดเด่นของตนเองแต่อย่างใด แม้กระทั่งกลุ่ม ส.ส.กรุงเทพฯ ที่มีสมาชิกเก่าที่มีอาวุโสสูง ก็มีเพียงบทบาทเฉพาะตัวเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง กลุ่ม ส.ส.ภาคอื่น ๆ ไม่อาจมีการรวมตัวที่ชัดเจนและเหนียวแน่นดังเช่นกลุ่มใต้ ซึ่งอาจอธิบายถึงสาเหตุที่สำคัญได้ว่าเป็นเพราะการที่ ส.ส.ในภูมิภาคของตนเองได้รับการเลือกตั้งเข้ามาน้อย ประการหนึ่ง ทำให้อำนาจและบทบาทในการผลักดันภายในพรรค โดยเฉพาะของผู้นำกลุ่ม มีอยู่ในระดับต่ำ ความผูกพันของสมาชิกในกลุ่มจึงไม่อาจเกิดขึ้น เนื่องจากการไม่สามารถเข้าสู่อำนาจผ่านกลุ่มของตนเองได้

สาเหตุอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้การรวมตัวของสมาชิกในภูมิภาคอื่น ๆ ไม่อาจเกิดขึ้นอย่างชัดเจนได้ คือ การขาดคุณลักษณะบางประการที่กลุ่ม ส.ส.ใต้มี นั่นคือ การให้ความสำคัญแก่ระบบอาวุโสเป็นหลัก แทนที่การเข้าสู่อำนาจของกลุ่ม ส.ส.ใต้จะวางอยู่บนพื้นฐานของการมีอาวุโสทางการเมือง ซึ่งกำหนดได้จากจำนวนครั้งของการได้รับการเลือกตั้ง ดังนั้นจึงเป็นที่คาดหมายได้ว่าสมาชิกกลุ่มคนใดควรจะได้รับผลประโยชน์คือตำแหน่งทางการเมืองตอบแทน ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ได้รับการยอมรับว่าก่อให้เกิดความเป็นธรรมมากที่สุด ในขณะที่กลุ่ม ส.ส.ในภูมิภาคอื่น ๆ จะไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่ชัดเช่นนี้ แม้ว่าจะยังคงมีเกณฑ์เกี่ยวกับความมีอาวุโส ในการกำหนดการเข้าสู่อำนาจและตำแหน่งทางการเมือง แต่เกณฑ์ดังกล่าวก็ไม่อาจเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ เหตุที่เป็นดังนี้ก็เพราะการเข้ามาอิทธิพลของปัจจัยบางประการในการกำหนดการเข้าสู่อำนาจ ดังนั้นการเข้าสู่อำนาจของบุคคลจึงเกิดจากการแย่งชิง การต่อสู้ขัดแย้งจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การรวมตัวกันอย่างมีเอกภาพก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ โดยเหตุผลที่ต่อเนื่องกัน

หลักฐานสำคัญที่ยืนยันข้อสรุปดังกล่าวได้เป็นอย่างดี น่าจะได้แก่การเข้าสู่ตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ของนายเฉลิมพันธ์ ศรีวิกรม์ ในรัฐบาลชุดเปรม 2 (เดือนมิถุนายน ถึง เดือนธันวาคม พ.ศ.2524) ทั้งที่นายเฉลิมพันธ์ ไม่ได้เป็น ส.ส.แต่อย่างใด เหตุผลที่อธิบายได้ ก็คือ การให้ความช่วยเหลือแก่พรรคทางด้านการเงินเป็นอย่างมากนั่นเอง ในขณะที่เดียวกัน การให้ความช่วยเหลือทางการเงินแต่เพียงประการเดียว ไม่อาจเป็นสิ่งที่กำหนดการเข้าสู่อำนาจและตำแหน่งทางการเมืองได้ ดังจะเห็นได้จากการที่นายเฉลิมพันธ์ ไม่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีของพรรค ในทุกครั้งที่พรรคได้เข้าร่วมรัฐบาล ปัจจัยในการกำหนดอีกประการหนึ่งต่อเรื่องดังกล่าวคือ การให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกพรรคคนอื่น ๆ ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

การให้ความช่วยเหลือในการเลือกตั้ง กรณีที่ชัดเจนน่าจะ ได้แก่ การเข้าสู่ตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์ ของนายประจวบ ไชยสาส์น ในรัฐบาลชุดเปรม 5 (ภายหลังการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2529) ²⁷

อิทธิพลของปัจจัยดังกล่าว คือ การให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกอื่น ๆ นี้ ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะเพียงแต่การช่วยเหลือสมาชิกพรรคในเขตเลือกตั้งเดียวกันกับตนเอง หรือในจังหวัดเดียวกันกับตนเองเท่านั้น หากได้ขยายไปสู่สมาชิกอื่น ๆ ที่อยู่ในภาคเดียวกันกับตนด้วย เจื้อนไชดังกล่าว มีที่มาจากความต้องการเสียงสนับสนุนในการคัดเลือกบุคคลที่จะเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในส่วน of ภาค ซึ่งได้รับจัดสรรมาโดยที่ภาคอื่นจะไม่เกี่ยวข้องด้วย แต่ในขณะเดียวกัน การช่วยเหลือได้นำไปสู่การสร้างเครือข่ายของการอุปถัมภ์ด้วยเช่นกัน โดยเหตุผลนี้ การรวมกลุ่ม ส.ส. ในภูมิภาคอื่นจึงเกิดขึ้นได้ แต่การขยายตัวของกลุ่มให้กว้างขวางออกไปเท่าใด และการผูกพันที่เหนียวแน่นเพียงใด จะขึ้นอยู่กับระดับของการให้ความช่วยเหลือ ว่ากว้างขวางออกไปแค่ไหน และมากน้อยเพียงใด ซึ่งกรณีจะแตกต่างไปจากกลุ่ม ส.ส. ใต้ ที่จะไม่เกิดลักษณะเช่นนี้ขึ้นเลย

พิจารณาในอีกทางหนึ่ง การรวมกลุ่มของสมาชิกในภาคอื่น นอกจากภาคใต้ ที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้ อาจจะเป็นเพราะการขาดบุคคลที่จะเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง ในกลุ่ม ส.ส. ภาคเหนือ ซึ่งมีแกนนำที่ชัดเจนเพียงไม่กี่คน เช่น นายเทอดพงษ์ ไชยนันทน์ ส.ส. ตาก นายไกรสร ตันติพงษ์ ส.ส. เชียงใหม่ เป็นต้น ในขณะที่ พ.ท. สนั่น ขจรประศาสน์ พยายามสร้างบทบาทของการเป็นผู้นำกลุ่มภาคเหนือขึ้น แต่เนื่องจาก พ.ท. สนั่น เพิ่งเข้าพรรค และได้รับการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2526 บทบาทของผู้นำจึงยังไม่ได้รับการยอมรับมากนัก ส่วนนายเทอดพงษ์ แม้ว่าจะได้รับการยอมรับจากสมาชิกพรรคภาคเหนือในระดับหนึ่ง แต่เนื่องจากการที่ไม่สามารถให้ความช่วยเหลือทางด้านการเงินแก่สมาชิกได้เท่าที่ควร บทบาทของนายเทอดพงษ์จึงไม่โดดเด่นในพรรคเท่าใดนัก ส่วนนายไกรสร ก็ไม่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกด้วยเหตุผลส่วนตัวบางประการ ส่วนในกลุ่มสมาชิกจากภาคอีสานนั้น ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ผู้นำของภาคที่ชัดเจนมีเพียงนายขุนทอง ภูผิวเดือน ซึ่งเป็นที่ยอมรับจากสมาชิกในภาคอย่างมาก แต่เป็นการยอมรับในลักษณะของบุคคลที่เป็นที่นับถือ

²⁷ เป็นที่สังเกตว่า พรรคประชาธิปัตย์ได้รับการเลือกตั้งในจังหวัดอุดรธานีเพิ่มขึ้น ภายหลังจากที่นายประจวบเข้าพรรค คือมีผู้แทนจากจังหวัดอุดรธานีเพียงคนเดียวในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2526 แต่ใน พ.ศ. 2529 พรรคประชาธิปัตย์ได้รับการเลือกตั้งในจังหวัดอุดรธานีถึง 4 คน.

มากเสียว่าการเป็นผู้นำที่จะนำไปสู่การสร้างบทบาทและอำนาจของกลุ่มให้เข้มแข็ง จึงเห็นได้ว่าบทบาทของผู้นำในกลุ่มภาคต่าง ๆ ไม่อาจเป็นที่เด่นชัดได้ ในขณะที่กลุ่มภาคใต้จะมีผู้นำที่ชัดเจนเป็นที่ยอมรับของสมาชิกกลุ่ม และมีแนวโน้มที่จะก้าวไปสู่การเป็นผู้นำพรรคในอนาคต

อย่างไรก็ตาม แนวโน้มใหม่ของพรรคประชาธิปัตย์ภายหลังการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2529 ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในหลายประการ ซึ่งมีผลกระทบในบางประการต่อฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นภายในพรรค คือ การเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลอันเนื่องมาจากการระดมสมาชิกใหม่เข้าพรรคเป็นจำนวนมาก โดยมีความมุ่งหวังที่จะสร้างพรรคให้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ยุทธวิธีที่พรรคประชาธิปัตย์นำมาใช้โดยความพยายามอย่างสูงของนายวิระ มุสิกพงศ์ คือการระดมสมาชิกที่มีแนวโน้มสูงที่จะได้รับการเลือกตั้งมาเข้าพรรคเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการเข้าสู่พรรคของสมาชิกในกลุ่มนี้ โดยเฉพาะผู้ที่ผ่านการเลือกตั้งจึงไม่ได้มีความสัมพันธ์กับพรรคโดยตรง หากเป็นความสัมพันธ์กับผู้ที่ชักชวนมาเข้าพรรค ความผูกพันและความจงรักภักดีกับพรรคจึงไม่มี สายใยที่จะเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มนี้ไว้ก็คือ การดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ กับบุคคลผู้ที่นำมาสู่พรรค ดังนั้นจึงเห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในพรรคประชาธิปัตย์ภายหลังการเลือกตั้งใน พ.ศ.2529 ว่าเป็นการเกิดขึ้นของฝักฝ่ายในรูปแบบที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับภูมิภาคแต่อย่างใด แต่จะเป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ใหญ่โต และเชื่อมโยงเข้าไว้ด้วยการสัมพันธ์กับบุคคลคนหนึ่ง ในขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนี้ไม่ได้มีความมั่นคงยั่งยืนแต่ประการใด เพราะเหตุว่า การผูกพันสมาชิกเข้าไว้ด้วยกันเกิดขึ้นจากการให้ประโยชน์ตอบแทนในลักษณะหนึ่ง และเมื่อการตอบแทน หรือแนวโน้มของการตอบแทนนั้นไม่เกิดขึ้น เหตุผลของการรวมตัวกันจึงหมดไป การสลายตัวของกรรวมกลุ่มจึงเกิดขึ้นได้ง่าย

จึงเห็นได้ว่าพรรคประชาธิปัตย์ ในพ.ศ.2529 เป็นการรวมตัวกันระหว่างฝักฝ่ายที่มีอยู่แต่เดิม กับกลุ่มสมาชิกใหม่ที่เกิดขึ้นจากการสัมพันธ์กับบุคคล คือ นายวิระ มุสิกพงศ์ ดังนั้นแนวโน้มที่น่าจะเกิดขึ้นก็คือ การเพิ่มขึ้นของอิทธิพลของกลุ่ม ส.ส. ใต้ ที่ไม่เพียงแต่สมาชิกในกลุ่มของตนเองจะเพิ่มขึ้นจากการเลือกตั้งแล้ว แต่ยังมีฐานสนับสนุนจากสมาชิกใหม่ในลักษณะที่เป็นกลุ่มพันธมิตร โดยผ่านการเชื่อมโยงของนายวิระ มุสิกพงศ์ หากในความเป็นจริง แนวโน้มของการรณรงค์ดังกล่าวก็ไม่ได้เกิดขึ้น เพราะได้เกิดกรณีความขัดแย้งอันนำไปสู่การแตกแยกของกลุ่ม ส.ส. ใต้ขึ้นเสียก่อน

ในขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อกลุ่มภูมิภาคภาคอื่นด้วย โดยเฉพาะกลุ่มภาคอีสาน โดยเหตุที่กลุ่ม ส.ส. อีสานมีจำนวนที่ไม่น้อยเกินไปนัก เมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่น ๆ (กลุ่มอีสานมีสมาชิกที่น้อยกว่าแต่เฉพาะกลุ่มภาคใต้เท่านั้น โปรดดู ตารางที่ 2) แต่เนื่องจากการขาดผู้นำที่เข้มแข็ง และความไม่สามารถรวมตัวกันได้อย่างเหนียวแน่น จึงทำให้พลังในการต่อรองของกลุ่มอยู่ในระดับที่ไม่สูงนัก แต่ภายหลังการเข้าพรรคของนายประจวบ ไชยสาส์น

โดยการชักนำของนายวีระ มุสิกพงศ์ ได้ทำให้กลุ่มภาคอีสานเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้น กล่าวคือ โดยลักษณะเฉพาะตัวของนายประจวบ เองที่มีภาวะผู้นำสูง สูงกว่าผู้นำภาคอีสานคนใด ๆ ที่ผ่านมา ทำให้นายประจวบ ถูกมองว่าจะเข้ามาเป็นผู้นำคนใหม่ของภาคอีสาน ประกอบกับลักษณะและวิธีการ บางประการที่นายประจวบ ได้นำมาใช้ทำให้เกิดเครือข่ายของการอุปถัมภ์ขึ้นใหม่ นั่นคือการพยายาม สร้างบทบาท และความสนับสนุนของสมาชิกจากการให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เพื่อที่จะนำไปสู่การเข้าครอบครองตำแหน่งทางการเมืองในส่วนของภาคอีสาน ทำให้กลุ่ม ส.ส.อีสานเริ่มมีความ เป็นเอกภาพมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของกลุ่มภาคอีสาน ภายใต้การนำของนายประจวบ ก็ ยังไม่สามารถเกิดผลขึ้นได้ในทันที หากต้องอาศัยระยะเวลาเพื่อสร้างบารมีของผู้นำกลุ่ม พร้อมกับ การขยายสัดส่วนจำนวน ส.ส.ของภาคให้เพิ่มมากขึ้น แต่การดังกล่าวก็น่าจะไม่อาจเกิดขึ้นก่อนการเกิด ความขัดแย้งและแตกแยกครั้งใหญ่ ในกรณีกลุ่ม 10 มกรา

ในระยะเวลาเดียวกันกับการเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ในจำนวนที่นั่งในสภา พรรค ประชาธิปัตย์ได้เริ่มต้นประสบกับปัญหาใหญ่บางประการ นั่นคือ การเข้าสู่พรรคของกลุ่มนายทุน พ่อค้า นักธุรกิจ (โดยการชักนำของนายดำรง ลัทธพิพัฒน์ ในระยะหลัง พ.ศ.2516 และต่อมาโดย นายวีระ มุสิกพงศ์) กลุ่มทุนเหล่านี้ไม่ได้เข้าสู่พรรคด้วยเหตุผลของการเป็นตัวแทนราษฎร หากเข้ามา ในฐานะของการเป็นตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมที่ตนเองสังกัดอยู่ โดยมุ่งหวังที่จะได้รับการ เลือกตั้งเข้าสู่สภา และการเข้าร่วมรัฐบาล เพื่อที่จะมีโอกาสในการพิทักษ์ไว้ซึ่งประโยชน์ของกลุ่ม ตนเองให้มากที่สุด ดังนั้นหนทางที่จะเป็นไปได้ของกลุ่มทุนในการเข้าสู่อำนาจอย่างรวดเร็วก็คือ การใช้ศักยภาพของตนที่มีอยู่อย่างเต็มที่ ในขณะที่พรรคประชาธิปัตย์มีระบบของการจัดสรรประโยชน์ ที่มีประสิทธิภาพอยู่แล้ว ดังนั้น จึงเกิดเป็นปัญหาความไม่สอดคล้องกันในวิธีการเข้าสู่อำนาจ และ ตำแหน่งทางการเมือง อย่างไรก็ตาม ปัญหาดังกล่าวไม่ได้นำไปสู่ความขัดแย้งแต่ประการใด หากได้ส่งผลกระทบต่อที่สำคัญในอีกด้านหนึ่ง คือ ผลกระทบต่อการเข้าสู่อำนาจของสมาชิกในฝักฝ่ายนั้น ๆ

เมื่อได้พิจารณาเปรียบเทียบระหว่างภาคต่าง ๆ แล้ว จะพบว่า ภาคใต้มีการเข้าแทรกแซงของกลุ่มทุนน้อยที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ สมาชิกพรรคในภาคใต้ส่วนใหญ่จะได้รับเลือกเป็น ส.ส.อยู่แล้ว ความจำเป็นในการชักนำกลุ่มนายทุนให้เข้าสมัครรับเลือกตั้งในภาคใต้จึงไม่มี ในขณะที่ภาคอีสานจะมีสัดส่วนของกลุ่มนายทุนที่เข้าพรรคมาใหม่เป็นจำนวนมากที่สุด เหตุที่เป็นดังนี้ก็ เพราะ จำนวน ส.ส.ในภาคอีสานมีมากที่สุด และพรรคประชาธิปัตย์ก็มีสัดส่วนที่นั่งในภาคนี้ต่ำอยู่ ประกอบกับความเชื่อที่ว่า ภาคอีสานเป็นพื้นที่ที่อิทธิพลของเงินสามารถก่อให้เกิดศักยภาพได้สูงที่สุด มากกว่าภาคใด ๆ ทั้งสิ้น และผลที่ปรากฏก็ไม่ได้ต่างไปจากการคาดหมายมากนัก นั่นคือ พรรค ประชาธิปัตย์สามารถแย่งชิงที่นั่งจากเขตเลือกตั้งในภาคอีสานมาได้จำนวนหนึ่ง ซึ่งเพิ่มมากขึ้นกว่า เดิม โดยเฉพาะในหลายเขตเลือกตั้งที่พรรคไม่เคยได้รับชัยชนะมาก่อน

ผลกระทบจากการที่กลุ่มทุนเข้ามาสู่พรรคประชาธิปไตย ที่ต้องการจะชี้ให้เห็นในที่นี้ก็คือ การเริ่มต้นของการทำลายระบบการจัดสรรประโยชน์ภายในภาค ที่แอบอิงอยู่กับอาวุโสส่วนหนึ่ง ลง โดยอิทธิพลของเงินจะเข้ามาแทนที่ในการกำหนดการเข้าสู่อำนาจต่อไป ลักษณะดังกล่าวทำให้ ผักฝ้ายที่มีอยู่แต่เดิมต้องหันมาพึ่งพิงกับระบบใหม่ หรือมิฉะนั้นก็สิ้นสลายไป อิทธิพลของทุนยังก่อให้เกิดผลในขั้นปลายที่จะตามมาต่อไป คือ การผูกพันระหว่างสมาชิกเริ่มมีความแนบแน่นน้อยลง โดยเหตุที่กลุ่มสมาชิกใหม่ ที่เข้ามาโดยทุน จะไม่สัมพันธ์กับสมาชิกเก่าของผักฝ้าย และของพรรคในแง่มุมอื่น นอกจากการอุปถัมภ์โดยอิทธิพลของเงินทุนเท่านั้น รวมทั้งการเข้าสู่อำนาจ และตำแหน่งจะเริ่มมีความขัดแย้งกันขึ้น เนื่องจากการแย่งชิงประโยชน์ตอบแทน แนวโน้มที่น่าจะเป็นของผักฝ้ายที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้าก็คือ การไม่อาจดำรงอยู่โดยปราศจากความขัดแย้งได้อีกต่อไป

เมื่อได้ศึกษาถึงการเกิดขึ้นของผักฝ้ายภายในพรรคในรูปแบบและแง่มุมต่าง ๆ แล้ว ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ การนำไปสู่การตั้งข้อสงสัยต่อการเกิดผักฝ้ายว่า ภายใต้การดำรงอยู่ภายในพรรคอย่างมีเอกภาพโดยปราศจากความขัดแย้ง ผักฝ้ายจะมีหนทางที่จะสิ้นสลายไปด้วยประการใดหรือไม่ ด้วยผลที่ปรากฏจากกรณีขัดแย้งกลุ่ม 10 มกรา ซึ่งเป็นการทำลายไม่เฉพาะแต่พรรคประชาธิปไตยโดยรวมเท่านั้น แต่ยังเป็นการทำลายผักฝ้ายที่สำคัญ ที่มีอิทธิพลที่สุดในพรรค และมีความเหนียวแน่นในการรวมตัวกันมากที่สุดด้วย ทำให้เกิดคำตอบขึ้นประการหนึ่งว่า ผักฝ้ายไม่อาจดำรงไปได้โดยตลอดโดยไม่มีที่สิ้นสุด ในทางตรงกันข้าม การที่ผักฝ้ายสามารถดำรงอยู่มาเป็นเวลานานและมีบทบาทสูงยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ได้เป็นผลให้เกิดกระบวนการในการทำลายผักฝ้ายนั้นขึ้น ดังที่ได้ศึกษามาในหัวข้อก่อน ที่ได้ชี้ให้เห็นถึงผลของระบบการเมืองที่มีต่อการทำลายความเข้มแข็งของพรรคประชาธิปไตย ทำให้เกิดข้อเปรียบเทียบที่น่าสนใจว่า ลักษณะดังกล่าวจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับกลไกการสิ้นสลายของกลุ่ม ส.ส. ใต้ด้วยหรือไม่

จากการศึกษาข้อมูล พบว่าสาเหตุของการสิ้นสลายของกลุ่ม ส.ส. ใต้มีเหตุมาจากการที่กลุ่ม ส.ส. ใต้เติบโตขึ้นอย่างมาก ประกอบกับการมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นโดยลำดับ ทั้งในภายในและภายนอกพรรค เหตุดังกล่าวได้ทำให้ผลของการกระจายประโยชน์ภายในพรรคเริ่มมีความเบี่ยงเบนไปจากจุดที่เคยประสานกันไว้อย่างมีประสิทธิภาพ อดีตสมาชิกพรรคประชาธิปไตยท่านหนึ่ง ที่ร่วมอยู่ในกลุ่ม ส.ส. ใต้ เชื่อว่า ได้มีความพยายามในการทำลายเอกภาพของกลุ่ม ส.ส. ใต้มานานแล้ว ²⁰

²⁰ ดู ข่าวพิเศษ (22-28 กรกฎาคม 2530) : 19.

ก่อนคว่ำขันขัดแย้งกรณีกกลุ่ม 1๒ มกราเสียอีก และที่ได้ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนก็คือ กรณีการเลือกตั้ง
 เลขานุการพรรคในเดือนเมษายน พ.ศ.2529 ที่เป็นการแข่งขันระหว่างนายวิระ มุสิกพงศ์ กับ
 นายเทอดพงษ์ ไชยนันทน์ แต่การสรุปสาเหตุว่ามีผลมาจากเรื่องดังกล่าว ยังไม่อาจหาข้อสนับสนุน
 มายืนยันที่สมเหตุสมผล จึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องศึกษาย้อนไปถึงแนวทางของกลุ่ม ส.ส. ได้ว่า
 ได้เป็นไปในทางที่ก่อให้เกิดการสูญเสียประโยชน์แก่กลุ่ม หรือฝ่ายใด ๆ ภายในและภายนอกพรรค
 บ้างหรือไม่

จากการศึกษาถึงแนวทางการดำเนินการทางการเมืองของกลุ่ม ส.ส. ได้ พบว่ามีประเด็น
 ข้อขัดแย้งอยู่บางประการระหว่างสมาชิก ซึ่งในเบื้องต้นไม่ได้ก่อให้เกิดปัญหาที่รุนแรงขึ้นแต่
 ประการใด เพราะพรรคประชาธิปไตยยังคงเป็นพรรคการเมืองขนาดกลาง ที่ไม่มีบทบาทในการ
 ผลักดันทางการเมืองที่สูงเด่นนัก แต่ภายหลังการเข้าสู่ตำแหน่งเลขานุการพรรคของนายวิระ
 ประเด็นข้อขัดแย้งดังกล่าวได้เริ่มต้นเป็นปัญหาที่สำคัญขึ้นในทันที กล่าวคือ ในขณะที่สมาชิกในกลุ่ม
 ภาคใต้ส่วนหนึ่ง มีแนวทางการดำเนินการทางการเมืองที่เรียบง่าย ไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลง
 ที่รุนแรง และรวดเร็ว ผลที่ปรากฏขึ้นก็คือ การหลีกเลี่ยงการผลักดันนโยบายที่อาจก่อให้เกิดผล
 กระทบในทางลบต่อตนเองและพรรค เมื่อได้เข้าดำรงตำแหน่งทางการเมือง สมาชิกในกลุ่มนี้ไม่
 เพียงแต่เป็น ส.ส. ใต้ส่วนหนึ่งเท่านั้น หากยังรวมถึงสมาชิกพรรคประชาธิปไตยส่วนใหญ่อีกด้วย²⁹
 ในขณะที่สมาชิกในกลุ่ม ส.ส. ใต้อีกส่วนหนึ่ง มีความคิดเห็นและแนวทางที่แตกต่างออกไป
 ซึ่งนอกเหนือไปจากการต้องการการสร้างผลงานให้ปรากฏ โดยผ่านการผลักดันนโยบายของพรรค
 ออกไปสู่การปฏิบัติแล้ว สมาชิกกลุ่มนี้ยังต้องการสร้างพรรคให้เติบโตขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว โดย
 การสร้างสัมพันธ์กับผู้สนับสนุนพรรคในลักษณะที่กว้างขวางออกไป ซึ่งไม่สอดคล้องกับความพยายาม
 สร้างพรรคให้เติบโตขึ้นอย่างช้า ๆ แต่มีความมั่นคง อันเป็นแนวทางของสมาชิกส่วนใหญ่

โดยลักษณะดังกล่าวทำให้กลุ่ม ส.ส. ใต้เริ่มแบ่งแยกออกเป็นสองฝ่ายที่ไม่ชัดเจนนัก ซึ่ง
 อาจพิจารณาได้ว่าเป็นความแตกต่างของสมาชิก ที่อาจจะไม่ส่งผลให้เกิดการแตกแยกภายในกลุ่มขึ้น

²⁹ จากการสัมภาษณ์ อดีตสมาชิกและสมาชิกพรรคประชาธิปไตยหลายท่าน ได้ยอมรับว่า
 สมาชิก "ส่วนหนึ่ง" ของพรรคมีแนวทางดังว่านั้น อดีตสมาชิกพรรคท่านหนึ่งถึงกับมีความเห็นว่า
 สมาชิกพรรคส่วนนี้มีแนวทางการเมืองที่มุ่งรักษาภาพพจน์ในวงกว้าง โดยละเลยการให้ความสำคัญ
 ต่อการผลักดันนโยบายที่สำคัญ ๆ ออกไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลขึ้นอย่างจริงจัง.

แต่ประการใด แต่กระนั้นก็ตาม โดยลักษณะของกลุ่ม ส.ส. ใต้ที่มีความเป็นเอกภาพ และเคารพในระบบอาวุโสอย่างสูง ทำให้เริ่มมีการตระหนักกันว่าการแตกต่างในความคิดเห็นจะเป็นผลที่นำไปสู่การสร้างบทบาทของนายวิระ ซึ่งเป็นแกนนำของกลุ่มที่ต้องการเปลี่ยนบทบาทและแนวทางของกลุ่มภาคใต้และพรรคประชาธิปัตย์ จึงต้องมีการกดบทบาทของนายวิระ ไม่ให้สูงเด่นเกินไปนัก ความพยายามดังกล่าว เกิดขึ้นจากสมาชิกในกลุ่ม ส.ส. ใต้เอง ที่สังเกตเห็นว่าบทบาทของนายวิระ จะเป็นการกีดกันการรักษาสถานภาพเดิมของสมาชิกในกลุ่ม^{๓๐}

จุดเริ่มต้นของการแตกแยกในกลุ่ม ส.ส. ใต้ เกิดขึ้นครั้งแรกในเดือนเมษายน พ.ศ. 2529 เมื่อมีการเลือกตั้งเลขาธิการพรรค โดยมีความพยายามส่วนหนึ่งที่จะกั้นนายวิระ มุสิกพงศ์ ไม่ให้ได้รับการเลือกตั้ง เพื่อไม่ให้กลุ่ม ส.ส. ที่นำโดยนายวิระ และมีแนวทางการเมืองที่ต่างออกไป ต้องเติบโตรวดเร็วเกินไป ดังนั้นผลการเลือกตั้งเลขาธิการจึงปรากฏว่าคะแนนเสียงสนับสนุนนายวิระ และนายเทอดพงษ์ ไชยนันทน์ มีจำนวนเท่ากันพอดี ซึ่งไม่ได้เป็นที่คาดหมายกันมาก่อน เหตุที่เป็นดังนี้ก็เพราะมีการเร่งระดมเสียงสนับสนุนนายเทอดพงษ์ อย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่ามีสมาชิกในกลุ่ม ส.ส. ใต้ส่วนหนึ่งให้การสนับสนุน

อย่างไรก็ตาม จุดเริ่มต้นของการแตกแยกดังกล่าวไม่ได้ส่งผลให้เกิดขึ้นในทันทีทันใด แต่จะปรากฏขึ้นอย่างรุนแรงภายหลังการเข้าร่วมรัฐบาลของพรรค ภายหลังการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนกรกฎาคม ปีเดียวกัน โดยนัยนี้จึงเห็นได้ว่าการแตกแยกของกลุ่ม ส.ส. ใต้มีความสัมพันธ์กับการแตกแยกของพรรคประชาธิปัตย์อย่างใกล้ชิด ดังได้อธิบายในรายละเอียดมาแล้วในเรื่องของความขัดแย้งจากการแต่งตั้งรัฐมนตรีของพรรค กลุ่ม ส.ส. ใต้ภายใต้การนำของนายวิระ เห็นว่าเหตุที่จำเป็นต้องเกิดการเรียกร้องของฝ่ายตน อันนำไปสู่การเกิดความขัดแย้งนั้น เป็นเพราะได้มีการละเมิดหลักการที่ได้ตกลงกันภายในกลุ่ม นั่นคือการไม่เคารพในระบบอาวุโส การเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีของนายสุเทพ เทือกสุบรรณ เป็นข้อยืนยันในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่านายสุเทพ ไม่มีอาวุโสเพียงพอต่อการได้รับตำแหน่งทางการเมือง เช่นนั้นและการที่นายเด่น โต๊ะมีนา ที่ผ่านการเป็น ส.ส. มากครั้งกว่า แต่ไม่ได้รับแต่งตั้ง ก็เป็นที่เห็นได้ว่า ได้มีความพยายามจากอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งหมายรวมถึงกลุ่มผู้นำพรรค และสมาชิกในกลุ่ม ส.ส. ใต้ส่วนหนึ่งด้วย ที่จงใจละเมิดกติกาที่เป็นที่ยอมรับของกลุ่มโดยสาเหตุบางประการ สาเหตุที่ว่านั้นจึง

^{๓๐} ดู ข่าวพิเศษ (22-28 กรกฎาคม 2530) : 18-26.

ถูกโยงโยเข้ากับความพยายามในการลดบทบาทของนายวิระ เพราะเป็นที่รับรู้กันว่านายวิระ เป็นผู้ผลักดันให้นายเด่น เข้าสู่ตำแหน่งรัฐมนตรี จากการศึกษาที่ได้สังเกตกับชาวมุสลิมในการหาเสียงเลือกตั้ง ก่อนหน้านี้ การจงใจไม่ให้นายเด่น ได้รับตำแหน่งจึงเป็นการทำลายอิทธิพลของนายวิระ โดยตรง

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า ความแตกแยกของกลุ่ม ส.ส. ได้มีที่มาจากความขัดแย้งในกลุ่มของตนเองเป็นหลัก โดยการสนับสนุนจากอำนาจภายนอกกลุ่ม และการที่ความขัดแย้งได้ขยายตัวออกไปจนไม่อาจประนีประนอมกันได้ ก็เนื่องมาจากผลของระบบการเมืองที่ส่งเสริมต่อการเกิดความขัดแย้งภายในพรรคดังที่ได้อธิบายมาแล้ว การล่มสลายของกลุ่ม ส.ส. ได้จึงเป็นผลที่เกี่ยวข้องกับการแตกแยกภายในพรรคประชาธิปไตยอย่างแยกไม่ออก

อย่างไรก็ตาม การแตกแยกของกลุ่ม ส.ส. ได้ไม่ได้เป็นผลให้ฝักฝ่ายภายในพรรคต้องหมดสิ้นลง กลุ่มภูมิภาคก็ยังคงมีอยู่ภายในพรรค ภายใต้การจัดสรรประโยชน์ตามโครงสร้างของพรรค ซึ่งในระยะเวลายังไม่ได้ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งแต่ประการใด ในขณะที่เดียวกัน ฝักฝ่ายได้เกิดขึ้นใหม่โดยผลของความขัดแย้งดังได้อธิบายมาแล้ว และเนื่องจากการไม่สามารถแสวงหาวิธีในการยุติความขัดแย้งได้ ฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นใหม่จึงส่งผลกระทบต่อที่รุนแรงจนนำไปสู่ความแตกแยกในที่สุด ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นในครั้งหลังสุด คือ กลุ่ม 10 มกรา มีเหตุมาจากความขัดแย้งภายในพรรคโดยตรงอันเนื่องมาจากการไม่สามารถแบ่งเฉลี่ยผลประโยชน์ และตำแหน่งทางการเมืองที่เหมาะสมได้ ความสัมพันธ์ในฝักฝ่ายใหม่นี้ ไม่ได้ปรากฏในเรื่องการเชื่อมโยงโดยการอุปถัมภ์ที่ชัดเจนดังเช่นฝักฝ่ายที่เกิดขึ้นตามภูมิภาค หากการรวมตัวได้เกิดขึ้นจากการประสานเข้าด้วยกันของกลุ่มสมาชิกพรรคที่ไม่ได้รับการแบ่งสรรประโยชน์ที่เป็นธรรมมากกว่า การร่วมกันจึงเป็นไปเพื่อก่อให้เกิดพลังในการต่อรอง โดยไม่มีการเชื่อมโยงในด้านอื่น ๆ ดังนั้นจึงเห็นว่าการแยกตัวของสมาชิกในกลุ่มจึงเป็นไปได้อย่างง่าย เมื่อวัตถุประสงค์ในการรวมตัวกันได้หมดสิ้นไป

สรุป

จากการศึกษาถึงบทบาทของฝักฝ่ายมาตั้งแต่ต้น ทำให้เห็นว่าฝักฝ่ายได้เกิดขึ้นภายในพรรคอยู่ตลอดเวลาที่พรรคมีกิจกรรมทางการเมือง แต่การที่ผลของฝักฝ่ายจะก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นหรือไม่ขึ้น ก็ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของระบบการจัดแบ่งและเฉลี่ยประโยชน์ภายในพรรค ภายใต้โครงสร้างของพรรคนั่นเอง จากการศึกษาพบว่า พรรคประชาธิปไตยมีความพยายามในการสร้างระบบการกระจายประโยชน์ขึ้นจนเป็นผลสำเร็จ เพื่อให้ฝักฝ่ายภายในพรรคสามารถอยู่ร่วมกันได้ โดยไม่ก่อให้เกิดความรุนแรงขึ้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้พิจารณาถึงสาเหตุของการเกิดฝักฝายแล้ว จะพบว่าภายใต้การดำเนินการทางการเมืองของพรรคโดยปราศจากการแทรกแซงของอำนาจภายนอก ฝักฝายได้เกิดขึ้นจากผลของระบบอุปถัมภ์ ซึ่งแม้ว่าจะไม่ได้เป็นไปในทางที่ส่งเสริมให้พรรคประชาธิปัตย์สามารถพัฒนาองค์กรของตนเองให้เป็นสถาบันทางการเมืองที่เข้มแข็งขึ้นได้ แต่การจัดระบบการแบ่งเฉลี่ยประโยชน์ระหว่างฝักฝายที่มีประสิทธิภาพ ได้ทำให้ความรุนแรงระหว่างฝักฝายไม่เกิดขึ้น และเมื่อพรรคสามารถแสวงหาความสนับสนุนจนสามารถเติบโตใหญ่ขึ้นได้ (โดยผลของการระดมสมาชิกใหม่ ๆ เข้าพรรคเป็นจำนวนมาก) ทำให้อำนาจต่อรองของพรรคในระบบการเมืองเริ่มมีมากขึ้น กระบวนการก่อให้เกิดความรุนแรงระหว่างฝักฝายจึงเกิดขึ้น ดังนั้นจึงพบว่าฝักฝายที่เข้มแข็งภายในพรรคจำเป็นต้องมีการล่มสลายลงเพื่อให้เกิดกระบวนการขัดแย้งขึ้น และนำไปสู่การสร้างฝักฝายใหม่ที่ดำเนินไปด้วยกระบวนการขัดแย้งเป็นหลัก นั่นคือผลของระบบการเมืองที่มีต่อการเกิดฝักฝายขึ้นในพรรคประชาธิปัตย์